

Rani indikatori upozorenja na prijevaru

Cukon, Dajana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:980467>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA
„DR. MIJO MIRKOVIĆ“

DAJANA CUKON

RANI INDIKATORI UPOZORENJA NA PRIJEVARU

Diplomski rad

Pula, 2016.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA
„DR. MIJO MIRKOVIĆ“

DAJANA CUKON

RANI INDIKATORI UPOZORENJA NA PRIJEVARU

Diplomski rad

JMBAG: Broj indeksa: 408 - ED

Kolegij: Forenzičko računovodstvo

Smjer studija: Financijski menadžment

Mentor: dr. sc. Robert Zenzerović, izv. prof.

Pula, 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za magistra _____ ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom _____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Forenzičko računovodstvo – nova računovodstvena profesija	4
2.1. Povijesni razvoj forenzičnog računovodstva.....	4
2.2. Pojam, obilježja i značaj forenzičkog računovodstva	5
2.3. Profesija forenzičnog računovođe	8
2.4. Forenzično računovodstvo i revizija – sličnosti i razlike	10
3. Prijevare.....	12
3.1. Povijesni pregled i poznati slučajevi prijevare	12
3.2. Definicija prijevare i razlika između prijevare i pogreške	15
3.3. Trokut i dijamant prijevare	15
3.4. Karakteristike i globalni profil prevaranta	19
3.5. Vrste prijevare	22
3.6. Pravni aspekt prijevare – pravna regulativa u borbi protiv prijevare.....	33
3.7. Institucije i organizacije za borbu protiv prijevare	36
3.7.1. <i>DORH - Državno odvjetništvo Republike Hrvatske</i>	36
3.7.2. <i>USKOK - Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala</i>	37
3.7.3. <i>Odjeli Ministarstva financija za nadzorne aktivnosti</i>	38
3.7.4. <i>OLAF - European Anti-Fraud Office</i>	39
4. Mjere prevencije prijevare.....	40
4.1. Rani indikatori upozorenja na prijevaru	40
4.2. Vrste ranih signala upozorenja na prijevaru	43
5. Zaključak.....	54
Literatura	56
Popis tablica:	59
Popis slika:.....	59
Popis grafikona:	59
Sažetak na hrvatskom jeziku	60
Sažetak na engleskom jeziku (abstract)	61

1. Uvod

U kapitalistički orijentiranom društvu najveća je pažnja usmjerena na stvaranje profita. Pojedincima je dana mogućnost sudjelovanja na tržištu kao zaposlenicima, poduzetnicima, suvlasnicima u kompanijama te kao *stakeholderima* u brojnim poduzetničkim pothvatima.

Velika konkurencija i želja za financijskom učinkovitosti ponekad dovode pojedince u iskušenje za počinjenjem prijevare koja se može manifestirati u obliku korupcije, protupravnog prisvajanja imovine ili pak manipulacije računovodstvenih pozicija (odstupanje od računovodstvenih standarda, poreznih zakona i ostalih zakonskih odredbi). Kako bi se takvo ponašanje svelo na minimum, zakonski su određeni standardi, postupci i metode koje se u računovodstvu primjenjuju. Korak dalje jest interna revizija koja djeluje kao dodatna mjera opreza sa svrhom osiguranja pravilnog internog i eksternog izvještavanja.

U onim slučajevima kada se manipulacija podacima ili drugi oblik prijevare ipak dogodi i/ili određeni indikatori ukazuju na istu, eksperti iz područja forenzičnog računovodstva pokreću istragu unutar poduzeća te, za razliku od revizora, imaju pristup svim podacima unutar poduzeća; od ulaznih/izlaznih računa sve do elektroničke pošte zaposlenika.

Prema Crumbley, Heitinger i Stevensom (2009.) forenzično računovodstvo može biti definirano kao korištenje obavještajnih tehnika prikupljanja podataka i računovodstvenih/poslovnih vještina s ciljem oblikovanja informacija i mišljenja koje će koristiti odvjetnici uključeni u građansku parnicu kao dokazni materijal. Forenzično računovodstvo može djelovati preventivno i naknadno, a pozornost je stavljena upravo na prevenciju prijevare.

U ovom radu objašnjeni su rani indikatori upozorenja na prijevaru i pritom je korištena najnovija literatura s obzirom na veliki utjecaj razvoja informatičke tehnologije na granu forenzičnog računovodstva i načina počinjenja prijevare. Iako je fokus usmjeren na otkrivanje, prvih nekoliko poglavlja bavi se psihološkim karakteristikama i motivima koji dovode do počinjenja prijevare.

Nakon uvoda, drugo poglavlje bavi se samim forenzičnim računovodstvom od povijesnog pregleda i razvoja, obilježja i značaja, sve do opisa profesije forenzičnog računovođe te se u konačnici daje naglasak na razlici između dva veoma bliska područja – forenzičnog računovodstva i revizije.

Nadalje, trećim poglavljem objašnjava se tematika prijevare. Dan je uvid u najveće poznate slučajeve prijevare, zatim su spomenute i tipične karakteristike prevaranata te su objašnjene vrste prijevera koje se mogu, a i najčešće se pojavljuju u našem okruženju. Pri kraju trećeg poglavlja, kako bi se zaokružila cjelina spomenut je i objašnjen pravni aspekt prijevare jednako kao i institucije odnosno organizacije koje su zadužene za borbu protiv prijevare, kako na nacionalnoj tako i na međunarodnoj razini.

Četvrtim poglavljem daje se naglasak na prevenciju prijevare jer je prevencija i rano otkrivanje potencijalne prijevare uvijek poželjnija nego intervencija nakon već nastalog štetnog događaja. Dakle, četvrtim se poglavljem ulazi se u srž tematike ovog diplomskog rada odnosno govori se o ranim indikatorima upozorenja na prijeveru. Navedena je definicija i značaj istih te su dane vrste ranih signala upozorenja na prijeveru poput onih vezanih za korupciju, zaposlenike, menadžment ili onih koji se vezuju za ponašanje pojedinca.

U zaključku su objedinjena najvažnija saznanja iz prethodnih poglavlja i dana je preporuka za daljnje istraživanje i razvoj forenzične discipline usmjerene na otkrivanje prijevera.

Svrha ovog diplomskog rada jest prikazati i pobliže objasniti rane indikatore upozorenja na prijeveru te ukazati na važnost prepoznavanja i ranog otkrivanja istih. U prilog tome ide i činjenica da je gospodarski kriminal ozbiljan problem koji utječe na organizacije kako na svjetskoj tako i na nacionalnoj razini (nijedna industrija nije imuna na prijeverne aktivnosti). Nadalje, forenzično računovodstvo smatra se jednim od najbrže rastućih područja računovodstva. Također, promjene okruženja (u smislu razvoja i napretka tehnologije) povećavaju značaj konstantnog i kontinuiranog usavršavanja stručnjaka iz područja forenzičnog računovodstva.

S obzirom da su prijevare prisutne od pamtivijeka i da predstavljaju dio našeg okruženja i svakodnevnice, ciljevi istraživanja i izrade ovog diplomskog rada su: prikazati i objasniti povijest, pojam, značaj i obilježja forenzičnog računovodstva te njegovu ulogu u gospodarstvu, zatim, upoznati se s povijesti, pojmom i vrstama prijevara te dati uvid u pravnu regulativnu u borbi protiv prijevare, te u konačnici navesti i objasniti mjere prevencije prijevare s naglaskom na rane indikatore upozorenja na prijevaru odnosno na važnost pravovremenog prepoznavanja istih.

Dakle, kao što je već prethodno navedeno, poseban naglasak stavljen je na procjenu rizika prijevara i sprječavanje prijevara preventivnim djelovanjem (poznavanje ranih signala upozorenja na prijevaru). Rani signali upozorenja na prijevaru jesu indikatori koji ukazuju na postojanje potencijalne prijevare. Dakle, postojanje određenog ranog signala prijevare ne znači da se prijevara dogodila jer mogu postojati i druga opravdana objašnjenja za pojavu određenih indikatora. Postojanje određenog ranog signala upozorenja može biti posljedica nekih aktivnosti koje nemaju obilježja prijevare. Stoga, važno je napomenuti da pri razmatranju ranih signala upozorenja na prijevaru eksperti iz područja forenzičnog računovodstva moraju pristupiti bez predrasuda kako bi istraga određenog slučaja išla u odgovarajućem pravcu (signali ne predstavljaju dokazni materijal, već samo mogućnost postojanja prijevarne aktivnosti unutar određene organizacije).

2. Forenzičko računovodstvo – nova računovodstvena profesija

2.1. Povijesni razvoj forenzičnog računovodstva

U prošlosti se forenzičko računovodstvo prvenstveno koristilo za pribavljanje dokaza u sudskim postupcima (Belak, 2011., str. 2). Prvi poznati prethodnik forenzičnog računovođe koji je svjedočio u svojstvu tzv. stručnog vještaka bio je Hercule De Cordes. Radi se o nastavniku i književniku iz Antwerpena (Nizozemska) koji je imao ulogu forenzičnog računovođe u najmanje tri slučaja 1554., 1559. i 1570. godine (Zenzerović, 2012.).

Nadalje, smatra se da su početci pravog forenzičkog računovodstva vezani za slučaj Meyer protiv Stefton-a 1817. godine (Kanada). Dakle, riječ je o sudskom postupku u kojem je angažiran sudski vještak odnosno forenzični računovođa da utvrdi vrijednost imovine subjekta koji je bankrotirao. U tom slučaju sudac je dopustio vještacima da rekonstruiraju nejasne poslovne događaje na temelju računovodstvenih dokumentacija (Belak, 2011., str.10).

Vjeruje se da je termin „forenzičko računovodstvo“ (Forensic Accounting) prvi iskoristio Maurice E. Peloubet (1946. godine) u svojem članku „Forensic Accounting: Its Place in Today's Economy“ (Belak, 2011., str.10).

Također, FBI (*Federal Bureau of Investigation*) odnosno Savezna Istražna Agencija koristila je usluge forenzičnih računovođa još tijekom drugog svjetskog rata te je u to vrijeme zaposlila preko 500 osoba s visoko stručnim znanjem u tom području.

2.2. Pojam, obilježja i značaj forenzičkog računovodstva

Forenzična znanost kao takva podrazumijeva primjenu znanosti u izvođenju dokaza koji mogu imati razne namjene, primjerice presude povezane s nekim zlodjelom (Belak, 2011., str. 3).

Riječ „forenzična“ potiče od latinskog pridjeva „forensis“ što znači „na forumu“ (Belak, 2011., str. 3). U rimsko doba, forum se smatrao mjestom svih važnijih dešavanja. Stoga, podnošenje kaznene prijave podrazumijevalo je i to da se slučaj mora iznijeti pred javnost. Dakle, i tužitelj i optuženik su pred grupom pojedinaca iznosili svoju stranu priče s prihvatljivim dokazima te bi spor dobio onaj koji ima bolje govorničke sposobnosti i argumente.

Forenzična znanost obuhvaća poslovnu forenziku, a forenzično računovodstvo je sastavni dio poslovne forenzike (Belak, 2011., str. 1). Dakle, može se reći da je poslovna forenzika širi pojam od forenzičkog računovodstva. Shodno tome, poslovna forenzika se definira kao skup metoda i znanja u borbi protiv korupcije i svih vrsta poslovnih prijevara (Belak, 2011., str.1). Međutim, iako se forenzično računovodstvo smatra stupom poslovne forenzike, ona obuhvaća i područja poput prijevara i pronevjera raznih vrsta, forenzične revizije, računalne forenzike i sl.

U računovodstvenoj literaturi ne postoji jedinstvena definicija forenzičkog računovodstva. Dakle, postoje brojne definicije koje pojašnjavaju ulogu, zadatak i značaj forenzičkog računovodstva.

Naime, autor knjige „Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo“, prof. dr. sc. Vinko Belak forenzično računovodstvo definira kao „primjenu istražiteljskih i analitičkih vještina s ciljem otkrivanja manipulacija u financijskim izvještajima koje odstupaju od računovodstvenih standarda, poreznih zakona i ostalih zakonskih odredbi“ (Belak, 2011., str. 2).

Jednu od potpunijih definicija dala je ACFE (Association of Certified Fraud Examiners). Prema prethodno spomenutom Udruženju Ovlaštenih Ispitivača Prijevare forenzično računovodstvo je „korištenje računovodstvenih vještina u potencijalnim ili stvarnim civilnim ili kaznenim sporovima, uključujući općeprihvaćena računovodstvena i revizorska načela; utvrđujući gubitke profita, prihoda, imovine ili

štete, procjene internih kontrola, prijave i sve drugo što zahtjeva uključivanje računovodstvenih stručnjaka u pravni sustav“ (ACFE: *Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide*).

S druge strane, forenzično računovodstvo može biti definirano kao „korištenje obavještajnih tehnika prikupljanja podataka i računovodstvenih/poslovnih vještina s ciljem oblikovanja informacija i mišljenja koje će koristiti odvjetnici uključeni u građansku parnicu kao dokazni materijal ili kao aktivnosti identifikacije, bilježenja, uređenja, izvlačenja, sortiranja, izvještavanja i verifikacije povijesnih financijskih podataka, odnosno ostale računovodstvene aktivnosti vezane za pripremu dokaznog materijala koji će koristiti na sudskoj raspravi i/ili korištenje povijesnih financijskih podataka za projekciju budućih financijskih veličina koji će se koristiti u sudskoj raspravi“ (D. L. Crumbley et al., 2009.).

Nadalje, definiciju forenzičnog računovodstva dao je i dr. Franc Koletnik. Prema njemu forenzično računovodstvo je „posebna savjetodavna djelatnost koja se bavi ispitivanjem, dokazivanjem i sprječavanjem gospodarsko-kriminalnih radnji i drugih nedopustivih radnji“ (F. Koletnik i dr., 2011., str. 21.). Iz prethodno navedenih definicija vidljivo je kako forenzično računovodstvo podrazumijeva obavljanje širokog spektra poslova.

Forenzično računovodstvo je grana računovodstva koja je usmjerena prvenstveno na prošlost, iako se može upotrijebiti i u utvrđivanju budućih trendova, aktivnosti i sl. Nalazi i aktivnosti forenzičnog računovodstva uglavnom su namijenjeni postojećem specifičnom sudskom sporu ili se pripremaju kako bi se donjela odluka o početku novog sudskog spora.

Forenzično računovodstvo možemo podijeliti na tradicionalno i suvremeno. U prošlosti forenzično računovodstvo bilo prvenstveno usmjereno na otkrivanje prekršaja u primjeni računovodstvenih i zakonskih propisa (većinom u sudskim vještačenjima). Danas, suvremeno komercijalno forenzično računovodstvo primarno je usmjereno ka otkrivanju i sprječavanju prijevara, procjeni stvarnog stanja i rezultata poslovanja s aspekta interesa menadžera, vjerovnika, potencijalnih partnera i ostalih osoba koji su naručitelji i korisnici rezultata forenzičnog računovodstva.

Forenzično računovodstvo smatra se jednim od najbrže rastućih područja računovodstva. Povod tome ogleda se u opreznosti poslovnih ljudi i svih drugih korisnika financijskih izvještaja zbog pretrpljenih loših iskustva.

Forenzično računovodstvo odnosno analiza ima slijedeće osnovne ciljeve:

- detektiranje područja mogućih nepravilnosti ili prijevара,
- detektiranje konkretnih nepravilnosti ili prijevара,
- ocjena visine rizika od utvrđenih nepravilnosti (namjerno, nenamjerno, visok ili nizak nivo nepravilnosti, velika ili mala opasnost od izvedene prijevare itd.), te
- prikupljanje dokaza.

Ovisno o svrsi kojoj je forenzična analiza namijenjena i koju definira naručitelj, ovisi izbor ciljeva. Za neku svrhu kao što je ocjena potencijalnog partnera, dovoljna je npr. ocjena forenzičara o mogućim velikim nepravilnostima i velikom stupnju rizika od prijevare. Za poduzimanje kaznenih radnji potreban je dokaz o nepravilnostima (Belak, 2011., str. 117).

Dva su osnovna načina djelovanja forenzičara i to:

- preventivno (*ex ante*) radi sprječavanja prijevare ili nakon sumnje u mogućnost prijevare koja još nije nastala, te
- naknadno (*ex post*) nakon sumnje da je prijevара nastala ili nakon otkrića prijevare (Belak, 2011., str. 118).

Djelokrug forenzičnog računovodstva obuhvaća postupke, tehnike i metode kako bi se u konačnici utvrdilo što se u poslovanju:

- Pogrešno radi,
- Pogrešno prikazuje i izvještava,
- Ima li podmićivanja i korupcije,
- Postoji prijevара ili namjera prijevare,
- Ima li krađe,
- Ima li pranja novca,

- Ima li iskrivljavanja informacija,
- Ima li iznuđivanja,
- Ima li krivotvorenja i sl. (Belak, 2011., str.42)

Prema namjeni, Američki institut ovlaštenih javnih računovođa (American Institute of certified Public Accountants – AICPA) forenzično računovodstvo dijeli na dvije kategorije (Belak, 2011., str.42):

- Istražiteljske usluge i
- Usluge u sudskim sporovima.

Naime, usluge u sudskim sporovima odnose se na svjedočenja istražitelja prijevare i vrednovanje imovine, a istražiteljske usluge podrazumijevaju istraživanje i sprječavanje prijevare, pronevjere i pogrešno prikazivanje od strane forenzičnog računovođe na način da koristi svoja znanja i vještine iz računovodstva.

2.3. Profesija forenzičnog računovođe

U forenzičnom računovodstvu potrebna su mnoga odnosno raznolika znanja i vještine koje se prvenstveno odnose na računovodstvo, reviziju, ekonomiku, statistiku, informatiku, poznavanje pravne regulative i posjedovanje istražiteljskih vještina. Shodno prethodno navedenome, može se reći da je jako teško postići da pojedinac posjeduje sva potrebna znanja i vještine. Dakle, po potrebi nužno je sastaviti tim koji objedinjuje forenzičare različitih specijalnosti.

S obzirom na angažman postoje različite vrste forenzičnih računovođa (Belak, 2011., str. 45-47):

- Državni inspektori – forenzičari (inspektori porezne uprave, policijski inspektori u odjelu gospodarskog kriminala i istražitelji tužiteljstva),
- Interni revizori – forenzičari (posebno uvježbani za otkrivanje težih prijestupa u poslovanju tvrtke),

- Komercijalni računovodstveni forenzičari (računovodstveni forenzičari, revizori prijevare i računalni forenzičari),
- Sudski vještaci (s usko usmjerenim poljem djelovanja – forenzika već nastale prijevare na temelju predmeta i materijala dobivenih od suda).

S razvojem poslovne forenzike opseg i vrste aktivnosti forenzičara su u konstantnom rastu. Neki od najčešćih poslova forenzičnih računovođa su (Belak, 2011., str.49):

- Otkrivanje lažiranja u financijskim izvještajima,
- Otkrivanje prijevare ili namjere prijevare,
- Otkrivanje utaje poreza i lažiranih bankrota,
- Otkrivanje lažiranih šteta radi naplate osiguranja,
- Procjena vrijednosti poslovnih transakcija imovine,
- Podjela imovine na suvlasnike,
- Otkrivanje profesionalnog nemara, pogrešaka i lažirane dokumentacije,
- Otkrivanje krađe od strane zaposlenika i sl.

Bitno je napomenuti da je u današnje vrijeme jedan od većih svjetskih problema postao i računalni kriminal (krađa novca s bankomata, krađa povjerljivih informacija, provala u računalne programe organizacija primjerice banaka, krađa novca s računa klijenta...). Upravo zbog toga se ubrzano razvija i naglo raste posebna grana forenzike - računalna forenzika.

Također, zanimljivo je spomenuti da je 25% organizacija u Hrvatskoj bilo žrtva kibernetičkog kriminala (Globalno istraživanje gospodarskog kriminala iz 2016. – Hrvatska).

2.4. Forenzično računovodstvo i revizija – sličnosti i razlike

U literaturi i praksi, pojmovi revizija i forenzično računovodstvo često se poistovjećuju. Međutim, iako postoje brojne sličnosti, ta dva pojma se već po definiciji bitno razlikuju.

S obzirom na to da su definicije forenzičnog računovodstva već prikazane u poglavlju 1.2., u nastavku će biti dana i definicija revizije kako bi lakše obrazložili sličnosti i razlike između ta dva srodna područja.

Dakle, revizija se može definirati kao „postupak provjere i ocjene financijskih izvještaja na temelju kojih se daje stručno i neovisno mišljenje o istinitosti i objektivnosti financijskog stanja, rezultata poslovanja i novčanih tokova“ (Sever Mališ i dr., 2012., str. 51).

S obzirom da se radi o veoma bliskim područjima, revizija i forenzično računovodstvo posjeduju mnoge sličnosti poput (Zenzerović, 2012.):

- Poznavanje industrije i poduzeća u cijelosti,
- Poznavanje općeprihvaćenih načela u tom području,
- Sposobnost efikasnog djelovanja u promjenjivom i složenom poslovnom okruženju,
- Tumačenje poslovnih dokumenta i zapisa,
- Doprinos istinitom i fer financijskom izvještavanju te provjeravaju pridržava li se poduzeće zakonskih propisa, i
- Objektivnost i neovisnost kao najbitnija zajednička karakteristika.

U nastavku, Tablicom 1 prikazane su osnovne razlike između forenzičnog računovodstva i revizije.

Tablica 1. Razlike između forenzičkog računovodstva i revizije

Forenzično računovodstvo	Revizija
Usredotočeno je na pojedine pozicije financijskih izvještaja, pojedinačne transakcije, ljude i poslovne jedinice koji su predmet istrage o prijevare.	Sagledava transakcije i objavljene informacije. Daje mišljenje o financijskim izvještajima kao jednoj cjelini.
Istraga se obavlja na način da se zaštiti ona osoba (fizička/pravna) koja je angažirala forenzičnog računovođu za provođenje istrage o prijevare.	Revizor svoj posao obavlja u službi javnog interesa. Svojim mišljenjem daje sigurnost investitorima, dioničarima i drugim skupinama koje su zainteresirane za financijske izvještaje poduzeća.
Često, zaposlenici poduzeća ne znaju da je u tijeku istraga o prijevare.	Revizor svoj posao obavlja otvoreno. Zaposlenici poduzeća razumiju posao revizora i prihvaćaju ga.
Temelji se na jednoj ili više sumnji. Kod istraga o prijevare, često se može desiti da se istovremeno istražuje nekoliko scenarija ili da istraga završi u „slijepoj ulici“.	Revizija je dobro koordinirana i efikasna. Postupci koji se obavljaju rezultiraju dostatnim i odgovarajućim revizijskim dokazima koji predstavljaju temelj za davanje mišljenja i financijskim izvještajima poduzeća.
Iskusni istražitelji prijave istovremeno provode i upravljaju tijekom istrage.	Uobičajeno terenski dio posla obavljaju mlađi revizori.
Nema ograničenja u istrazi. Forenzični računovođe mogu: - zahtijevati podatke koji nisu povezani s računovodstvenim zapisima, - provjeriti svu elektroničku poštu zaposlenika i sva računala, - mogu intervjuirati zaposlenike poduzeća i osobe koje nisu zaposlene u poduzeću...	Revizori: pregledavaju dokumentaciju, računovodstvene zapise i ugovore Izvori: računovodstvena evidencija, zaposlenici poduzeća, eksterne potvrde, testovi i neovisna zapažanja...
Iznosi činjenice	Daje mišljenje

Izvor: Samostalni rad prema Zenzerović, 2012.

Naime, postoje dvije osnovne razlike između revizije i forenzičkog računovodstva od kojih se jedna odnosi na vremensko ograničenje, a druga na fazu izvještavanja. Forenzično računovodstvo nema vremenskog ograničenja u smislu da može provjeravati i istraživati pojedine račune od njihova nastanka. S druge strane, revizija provjerava da li su informacije iz financijskih izvještaja realno prikazane u razdoblju od godine dana. Glede faze izvještavanja, kao konačan rezultat procesa revizije financijskih izvještaja revizor daje mišljenje. U istoj fazi, ukoliko forenzični revizor otkrije prijeveru on treba pravno ispitati prijeveru te pozvati na odgovornost osoba koje su na bilo koji način doprinijele počinjenju prijevere (Sever Mališ i dr., 2012., str. 439, 440).

3. Prijevare

Činjenica jest da su prijevare prisutne od pamtivijeka i da na prijevaru možemo naići svugdje. Jednako tako može se reći da su prijevare stare koliko i ljudski rod. Iako svi pokušavamo težiti pretpostavci da su ljudi poštjeni, ljudska priroda i povijest ukazuju na nešto sasvim suprotno.

3.1. Povijesni pregled i poznati slučajevi prijevarare

Problem prijevarare kao i kazna za istu istaknut je još davne 1800. godine p.n.e u Hamurabijevom Babilonskom zakoniku. Također, pojam prijevarare spominje i grčka mitologija i to u kontekstu boga Hermesa (Zeusov sin) koji je tada predstavljao simbol prijevarare, lukavstva, laži i krađe.

Jedan od poznatijih slučajeva prijevarare u srednjem vijeku jest „*Mjehur južnog mora*“. Pod tim nazivom podrazumijeva se porast cijena dionica i kasniji slom „*Južnomorske trgovačke kompanije*“ (*South Sea Company*) koja je 1711. godine imala monopol na svu trgovinu u južnim morima. Zapravo, prijevarare se ogledala u tome da su bile puštene lažne informacije o velikim mogućnostima zarade od trgovine na južnim morima. U povijesti računovodstva i revizije, to je prvi poznati slučaj u kojem je angažiran vanjski stručnjak da ispita dokumentaciju kompanije i utvrdi nepravilnosti na približno isti način kao i danas.

Početak dvadesetog stoljeća obilježen je jednom od najvećih prijevara svih vremena koja je počinjena od strane Charlesa Ponzia, poznatija pod nazivom „*Ponzijeva shema*“. Dakle, Ponzijeva shema jest vrsta prevare u kojoj se novac sakupljen od gomile kasnijih "investitora" koristi za isplatu nekih (ne svih) ranijih "investitora" koji cijeloj prevari daju prividni legitimitet, te privlače daljnje "investitore". Bitno je naglasiti kako je ovaj oblik prijevarare jako važan iz razloga što se takva prijevararna shema javila u nevjerojatno velikom broju slučajeva sve do danas.

Uz „*Ponzijevu shemu*“ postoji i još jedna prijevara koja se i u današnje vrijeme često imitira. Radi se o prijevari koju je izveo Barry Minkow sa „*ZZZ BEST*“ kompanijom. Taj slučaj uključivao je više vrsta prijevara poput prijevarare s vrijednosnim papirima,

prijevare investitora i banaka, lažiranje čekova i kartica, utaju poreza i sl. Međutim, zanimljivo je spomenuti da nekadašnji profesionalni prevarant Barry Minkow nakon odslužene kazne, danas predaje na fakultetu predmet „*Kako se zaštititi od prijevare*“.

Iako je teško vjerovati, postoji značajan broj kompanija koje su se u svom poslovanju koristile računovodstvenim smicalicama, trikovima i izvrtanjima. Posljedica toga jest puno poznatih slučajeva računovodstvenih skandala.

Među najpoznatijima se nalaze:

- „Enron“ (SAD) – Temelj prevare ogleda se u tome da je Enron koristio pridružene kompanije u kojima je gomilao dugove koje kasnije nije konsolidirao u svojim izvještajima ostvarujući tako bolju bilancu od stvarne. Također, posudbe je tretirao kao prihode, a zamjenu aktive kao prodaju imovine. Sve prethodno spomenuto dovelo je do bankrota Enrona i još sedam velikih američkih kompanija.
- „Helmsley Enterprises“ Inc. (SAD) – Slučaj je poznat radi velike utaje poreza koja je postignuta pomoću falsifikacije dokumenata.
- „Parmalat SpA“ (Italija) – Prijevarena je izvedena korištenjem fiktivnih prodaja odnosno stvaranjem fiktivnih prihoda preko fiktivnih ovisnih društava kompanije. Pored toga, lažirani su dvostruki računi prodaje i prihoda te su problematični zajmovi prikazivani kao dionički kapital. Rezultat toga ogleda se u velikoj insolventnosti Parmalata i bankrota u konačnici.
- „Maxwell Communications“ (Velika Britanija) – Jedan od slučajeva koji ukazuje da kombinacija centralizirane apsolutne moći u rukama nepoštenog čovjeka (koji je pored svega bio i vješt u računovodstvenim manipulacijama) dovodi do izrazito rizičnih situacija u smislu opasnosti od prijevare.
- „Polly Peck“ (Velika Britanija) – Slučaj koji obuhvaća varanje na tečajnim razlikama (između slabe turske i jakih europskih valuta), lažiranje financijskih izvještaja, nerazumne i rizične financijske transakcije, izvlačenje novca iz kompanije i sl.
- „Tyco“ (SAD) – Računovodstveni skandal vezan uz ovu kompaniju ogleda se u „magičnim“ spajanjima i preuzimanjima. Dakle, trgovac Dennis Kozlowski je u suradnji s financijskim direktorom Markom Swartzom pomoću smicalica i

manipulacije kreirao konglomerat spojivši 750 kompanija. Pored toga, lažirao je financijske izvještaje (npr. brojne akvizicije je prikazao kao investiranje) te je svoje privatne troškove teretio na kompaniju.

- „WorldCom“ Inc. – Kompanija se suočila s raznim načinima računovodstvenih manipulacija poput prikazivanja operativnih troškova kao nematerijalnu imovinu, pretvaranje rezervi u prihode, lažno prikazivanje dobiti od redovnih aktivnosti, precjenjivanje akvizicija i sl. Svi prethodno navedeni postupci doveli su do bankrota kompanije.
- „Bernard L. Madoff Investment Securities LLC“ (SAD) – Zapravo radi se o najvećoj prijeviri pomoću klasične „Ponzijeve sheme“ u povijesti; mnogo većoj od one koju je izveo sam Charles Ponzi.
- America Online Inc. (AOL). (SAD) – Kompanija koja je primijenila mnoge smicalice kreativnog računovodstva (napuhivanje lažnih prihoda, manipulacija obračuna amortizacije, lažiranje financijskih izvještaja i sl.).
- Satyam Computer Services (Indija) – Tipičan slučaj lažiranja financijskih izvještaja radi prikazivanja boljih poslovnih rezultata i izbjegavanja preuzimanja (smanjenje obveza i pozicija dugova, lažno povećanje iznosa gotovine i salda na bankovnim računima itd.). Međutim, zanimljivo je navesti da je kompanija prikazivala znatno veći broj zaposlenih s obzirom na stvarno stanje (postojanje fiktivnih zaposlenika).

Shodno svemu gore navedenom može se zaključiti kako su mnogi smatrali, a i dan danas smatraju da su laži i prijevare put do novca, slave i moći. Upravo su zbog toga tijekom povijesti zabilježene vrlo razrađene i profesionalne prijevare koje su nažalost imale ogroman utjecaj na velik broj ljudi.

3.2. Definicija prijevare i razlika između prijevare i pogreške

Prema Međunarodnom revizijskom standardu 240 (*Revizorove odgovornosti u vezi s prevarama u reviziji financijskih izvještaja*) prijevara je definirana kao „namjerna radnja jedne ili više osoba unutar menadžmenta, onih koji su zaduženi za upravljanje, zaposlenika ili trećih strana, koja uključuje varanje kako bi se stekla nepravedna ili nezakonita korist.“ (MrevS 240, t. 11.).

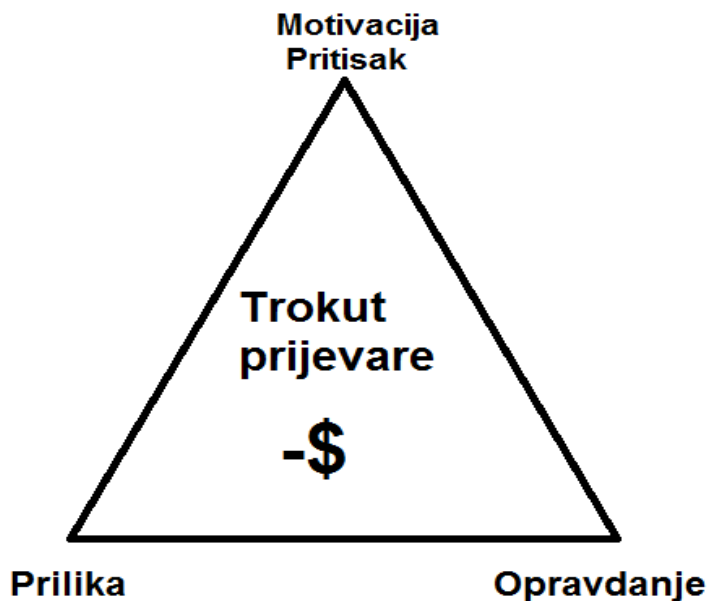
Nadalje, MRevS 240 navodi i bitno razlikuje pojam prijevare i pojam pogreške. Shodno tome, izraz „pogreška“ označava nenamjerne propuste poput tiskarske pogreške ili nenamjernog pogrešnog primjenjivanja računovodstvenih politika i/ili načela.

Dakle, pogreške i prijevare razlikuju se ponajviše, sukladno navedenom, u stupnju namjere. Kompanije bi trebale biti svjesne da su pogreške i prijevare rastući i veliki problem za okolinu, ali i samu organizaciju. U tom kontekstu trebale bi poduzeti značajne mjere i korake edukacije i prevencije, ranog otkrivanja i u konačnici suzbijanja takvih djela.

3.3. Trokut i dijamant prijevare

Okolnosti koje dovode do prijevare odavno se razmatraju i proučavaju. Prijevare kao takva podrazumijeva postojanje tri elementa koji zajedno čine „*Trokut prijevare*“. Kao što je prikazano Slikom 1. „*Trokut prijevare*“ obuhvaća: motivaciju odnosno pritisak, priliku i opravdanje.

Slika 1. Trokut prijevare

Izvor: Samostalni rad

Prijevare, kao i bilo koji oblik kriminala zahtijeva motiv (ono što osobu navodi da prijevaru počini). Prema analizi KPMG-a za 596 prevaranta, neodoljiv razlog za počinjenje prijevare bio je financijski. Nadalje, u prethodno spomenutoj analizi ispitanicima su ponuđeni raznoliki motivi. Ispitanici su imali mogućnost odabira istih po važnosti. Od ukupno 1.082 navedenih motiva, njih 614 odnosi se na pohlepu, financijsku dobit i financijske poteškoće, dok se njih 114 odnosi na poslovne ciljeve. Za nefinancijski motiv odnosno nestrpljivost i/ili "zato što mogu" odlučilo se njih 106. Ostatak se odnosi na strah od nepostizanja financijskog cilja ili na želju za većim bonusom.

U većini slučajeva ljudi se ne odlučuju na prijevaru ukoliko im se ne ukaže prilika. Prema analizi KPMG-a veći broj prevaranta u ispitanim slučajevima radili su u organizaciji žrtve više od šest godina, a gotovo tri četvrtine prijevare su provedene tijekom razdoblja od 1 do 5 godina. To podrazumijeva da se prevaranti ne pridružuju organizaciji s ciljem počinjenja prijevare. No, promjene u osobnim okolnostima i pritiscima u susret agresivne poslovne okoline mogu stvoriti uvjete koji dovode do prijevare. Uglavnom, prevaranti mogu počiniti prijevaru nakon što se ugodno osjećaju na svom poslu i kada steknu povjerenje i poštovanje kolega.

Prema analizi KPMG-a, 54% prijevarena olakšana su zbog slabe unutarnje kontrole. No, ni jake unutarnje kontrole neće spriječiti sve prijevare. Oko 20% prevaranta je počinilo prijevareu nesmotreno, bez obzira na kontrole, dok je 11% u dosluhu s drugima te na taj način zaobilaze unutarnje kontrole. U tim slučajevima, prevarant može biti netko tko razumije interne kontrole i zna kako manipulirati njima ili netko tko nađe manu u kontrolama slučajno te ih naknadno iskorištava.

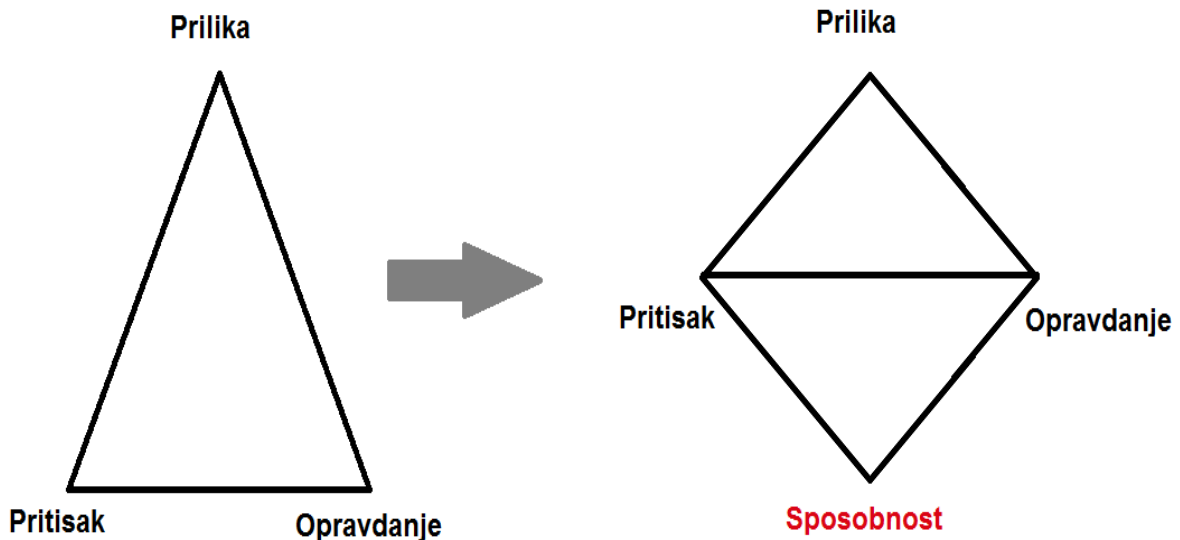
Prevaranti, kao i druge vrste kriminalaca, često će pružiti opravdanje za svoja djela. Analiza KPMG-a ukazuje na to da su emocionalni motivatori poput ljutnje i straha važni čimbenici u 10% slučajeva. Čak se i osjećaj podcijenjenosti smatra važnim u samo 16% istraživanja što pomalo neobično budući da je financijski dobitak najvažniji faktor u prijevare. Jedina emocija koja je značajna jest osjećaj superiornosti, što je važno za 36% prevaranta. To može biti povezano s činjenicom da je 29% prijevarena počinjeno od strane izvršnih direktora. Zapravo, 44% izvršnih direktora osjetilo je snažan osjećaj superiornosti, bez sumnje jačajući svoje stajalište da se ne treba igrati po pravilima koja reguliraju ponašanje ostatka radne snage.

Dakle, može se reći da je razlog za prijevareu i opravdanje za istu široko određen etikom i kulturom prevaranta koja se razlikuje od zemlje do zemlje.

Neki autori smatraju da „*Trokut prijevare*“ treba proširiti odnosno nadopuniti s kapacitetom odnosno sposobnošću kao četvrtim elementom potrebnim za počinjenje prijevare.

Samim time, „*Trokut prijevare*“ postaje „*Dijamant prijevare*“ što je prikazano Slikom 2.

Slika 2. Dijamant prijevare

Izvor: Samostalni rad

„Dijamant prijevare“ obuhvaća stavke „Trokuta prijevare“ te nameće važnost sposobnosti prevaranata kao jednog od važnih čimbenika za počinjenje prijevare. Sposobnost se sastoji od onih atributa prevaranta koji mu/joj omogućuju da iskoristi priliku, kada se ona pojavi. Atributi su lažne osobine i njegova/njezina sposobnost za izvršenje zločina. Sposobnost često ovisi, dakle, o stažu prevaranta. Veliki dio prevaranata ima menadžerske ili izvršne pozicije.

U analizi KPMG-a, 46% svih prevaranta je računalo pismeno, te se većina podataka danas pohranjuje na računalima što predstavlja veliku vjerojatnost porasta računalnih prijevare. Najzastupljenije karakteristike ne potkrepljuju ideju o povučenim samotnjaku, već prevarant ima tendenciju da je vrlo cijenjen (39% svih slučajeva ispitanih), prijateljski nastrojen (35%) i/ili ekstrovertiran (33%).

Prema članku „Globalno istraživanje gospodarskog kriminala iz 2016. – Hrvatska“ internet se od 2000. godine izuzetno proširio i razvio te trenutno ima oko 3,6 milijardi korisnika u odnosu na 16 milijuna korisnika u 2000. godini. Širenje interneta, dakako, ima jedinstven utjecaj na sve aspekte naših života, a posljedično su se i karakteristike prevaranata prilagodile novim zahtjevima i prilikama u virtualnom svijetu. Kibernetički kriminal predstavlja relativno nov način kršenja zakona pa stoga

ne iznenađuje nagli porast kibernetičkog kriminala, koji je tako u Hrvatskoj postao treća najčešće prijavljena vrsta kriminala (25 %), a na svijetu druga (32 %).

3.4. Karakteristike i globalni profil prevaranta

Ne postoji niti jedan predložak za prijevaru i ne postoji jedinstveno, nepromjenjivo lice prevaranta. Zločin i počinitelji zločina mijenjaju se ovisno o relativnoj važnosti tri elementa koja čine „*Trokut prijevare*“ zbog čega je teško otkriti prijevaru. Međutim, postoje određene karakteristike koje mogu opisati tipičnog prevaranta.

Prema analizi KPMG – a utvrđeno je kako tipični prevarant ima sljedeće karakteristike:

- osoba između 36 i 45 godina,
- općenito djeluje protiv njegove/njezine vlastite organizacije,
- uglavnom je zaposlen u odjelima financija (uprava i glavni ili izvršni direktori), marketinga ili prodaje,
- on/ona ima višu menadžersku poziciju,
- bio/bila je zaposlen/a u organizaciji više od 6 godina,
- u počinjenju prijevare često djeluje s drugima,
- češće se radi o muškarcu nego o ženi,
- visokoobrazovana osoba s znatnim iskustvom u području računovodstva,
- najčešće osoba od povjerenja koja je također dobro upoznata sa sustavom internih kontrola („*Having good internal controls is important, but with any control you are ultimately relying on the human element,* Niamh Lambe, Director of KPMG, Head of KPMG Forensic Ireland),
- češće se radi o osobi u braku te vjerniku bez dosjea,
- posjeduje povjerenje i poštovanje kolega i nadležnih;

Također, u nastavku su navedene neke od ključnih činjenica dobivenih na temelju analize KPMG – a:

- 70% prevaranta su u dobi između 36 i 55 godina,
- 61% prevaranata zaposleno je u organizaciji žrtve (41% više od 6 godina),
- u 70% prijevera počinitelj je bio u dosluhu s drugima,
- najčešća prijevera jest otuđivanje imovine (56% od čega 40% čine pronevjere, dok prijevere nabave čine 27%),
- druga najčešća prijevera je prihod ili imovina stečena od strane lažnih ili nezakonitih postupaka (24%),
- kada prevarant djeluje sam: 69% prijevera počinjeno je tijekom jedne do pet godina. Od tog broja, 21% prijevera prouzročile su ukupni trošak za organizaciju u iznosu od 50,000 - 200.000 USD te 16% prijevera oštetile su organizaciju za 200,000 - 500,000 USD. U 32% tih slučajeva trošak organizacije je premašio 500.000 USD, dok u 9% slučajeva trošak oštećene organizacije prelazi 5 milijuna USD,
- kada prevarant djeluje u suradnji: 74% prijevera počinjene su tijekom jedne do pet godina. S obzirom na vrijednosti, 18% prijevera imale su ukupnu vrijednost od 50,000 - 200.000 USD. U 43% tih slučajeva trošak organizacije premašio je 500.000 USD, dok u 16% prelaze čak 5 milijuna USD,
- 93% prijevera počinjene su u više transakcija (za 42% tih prijevera, prosječna vrijednost po pojedinačnoj transakciji je između 1.000 i 50.000 USD),
- 72% svih prijevera počinjene su tijekom razdoblja od 1 do 5 godina (33% više od dvije godine i 39% od tri do pet godina);

Analiza KPMG-a spominje i po određenim karakteristikama dijeli prevarante na dvije vrste, a to su oportunistički prevarant i prevarant grabežljivac odnosno predator.

Tablica 2. Vrste prevaranata prema KPMG-u

<i>Oportunistički prevarant</i>	<i>Grabežljivac/predator</i>
Prvi put se javlja u ulozi počinitelja prijevare.	Često počinje kao oportunistički prevarant.
Muška osoba srednjih godina, u braku, ima djecu.	U potrazi za organizacijama gdje relativno brzo može provesti svoj plan.
Pouzdan zaposlenik na poziciji koja zahtjeva veliku odgovornost.	Namjerno provodi prijeveru bez imalo grižnje savjesti.
Dobar građanin u zajednici.	Bolje organiziran i stručnije skriva svoje namjere.
Obično ima financijskih problema => stvaranje percepcije pritiska	Lakše i bolje se nosi s revizorima i drugim mehanizmima nadzora.
Kada je otkriven – okolina je iznenađena njegovim ponašanjem.	

Izvor: Samostalni rad prema KPMG: Global profiles of the fraudster; White-collar crime-present and future

Zanimljivo je navesti da za razliku od globalnih rezultata, gdje je uočena blaga prednost unutarnjih nad vanjskim počiniteljima prijevare (46% nasuprot 41%) u Hrvatskoj je za većinu navedeno da se radi o vanjskim počiniteljima (67% nasuprot 33%). Većinu vanjskih počinitelja prijevera u Hrvatskoj čine kupci, predstavnici/zastupnici te posrednici (63%, više od globalnog prosjeka od 42%). Dakle, izgleda da postoji prostor da organizacije u Hrvatskoj pojačaju svoje napore u području prikupljanja poslovnih podataka (tzv. corporate intelligence) i provjera vanjskih subjekata (tzv. background checks). Stoga bi se glavna mjera prevencije trebala ogledati u poznavanju poslovnih partnera prije početka poslovnog odnosa, što je zasigurno jeftinije nego suočavanje s neugodnim posljedicama.

Nigel Layton, partner, šef forenzike u Risk Consulting-u u KPMG u Rusiji i CIS-a kaže kako ne vide samo jedan profil osobnosti koja bi mogla počiniti prijeveru. Smatraju kako su sve vrste ljudi sklone počiniti prijeveru, ako im se za to ukaže prilika. S obzirom na prilično zastrašujuće otkriće da je većina ljudi sposobna za počinjenje prijevare, dužnost organizacije leži u tome da učini sve potrebno kako bi se ista mogla počiniti što teže.

Forenzički stručnjaci kažu kako nema nikakve naznake da bi se profil prevaranta mogao radikalno promijeniti u skoroj budućnosti.

3.5. Vrste prijevare

S obzirom na polje djelovanja forenzičara, prijevare možemo podijeliti na interne i eksterne. U poduzećima prijevare mogu biti prisutne na svim razinama, od najniže rangiranih zaposlenika pa do visoko pozicioniranih menadžera, tzv. interne prijevare. Sukladno navedenom, ukoliko su u prijevniku uključeni jedan ili više članova menadžmenta i/ili nadzornog odbora radi se o prijevniku menadžmenta, a ako su u prijevniku uključeni samo zaposlenici radi se o prijevniku zaposlenika. Bitno je navesti da u oba slučaja može postojati povezanost s trećim osobama odnosno osobama izvan organizacije (Bešvir, 2007., str. 91). Za razliku od internih prijevara, eksterne prijevare su one koje su počinjene od strane dobavljača, kupaca, banaka, potencijalnih prodavatelja tvrtki i sl.

Tablica 3. Najčešći oblici internih i eksternih prijevara

<i>Interne prijevare</i>		<i>Eksterne prijevare</i>
<i>Zaposlenici</i>	<i>Menadžeri</i>	
Krađa zaliha i druge imovine.	Pogrešno prikazivanje rezultata poslovanja.	Krivotvoreni računi primljeni od vanjskih stranki.
Zloupotreba gotovine.	Lažni računi za prihode i troškove.	Prezentiranje lažnih informacija.
Krađa novca primljenog od kupaca (lapping).	Isisavanje novaca pomoći prijateljskih tvrtki.	Krađa intelektualnog vlasništva.
Krivotvorenje financijskih isprava.	Krivotvorenje isprava.	Lažni računi od dobavljača.
Lažni računi za troškove.	Primanje i davanje mita.	Obmana kupaca i investitora.
Novac za plaćanje na crno.	Novac za plaćanje na crno.	Podmićivanje/tajne provizije.
Primanje mita (kickback).	Nepoštene kupoprodaje na štetu tvrtke.	Nepoštene ponude cijena.
Posudbe koje se ne vraćaju.	Insajderska trgovina.	Prijevnikarni ugovori.
Lažno prikazivanje radnih sati i učinka.	Neplaćanje računa.	Neplaćanje računa od strane kupaca.
Korištenje službenih automobila u privatne svrhe.	Neisporučivanje naplaćene robe.	Neisporučivanje naplaćene robe od strane dobavljača.
Korištenje sredstava poduzeća u privatne svrhe.	Obmana kupaca.	Obmana dobavljača.
Rad za vlastite potrebe u toku radnog vremena.	Varanje na kvaliteti i količini isporučene robe.	Varanje na kvaliteti i količini isporučene robe.

Izvor: Samostalni rad prema KPMG, Fraud Awareness Survey, Dublin:KPMG, 1995, p. 10-12 (navedeno u: Belak, 2011., str. 120)

Prema Međunarodnom revizijskom standardu 240 postoje dva oblika prijevare: prijevarno financijsko izvještavanje i zloupotreba imovine. S druge strane, studija o prijevarama i zloporabama koju je provela Udruga certificiranih ispitivača prijevare (Association of Certified Fraud Examiners – ACFE) dijeli prijevaru na tri primarne kategorije, a to su:

- protupravno prisvajanje imovine,
- prijevarno financijsko izvještavanje i
- korupcija.

Tablica 4. Vrste prijevare

KORUPCIJA	PRONEVJERA IMOVINE	PRIJEVARNO FINANCIJSKO IZVJEŠTAVANJE
Sukob interesa - Shema prodaje - Shema kupnje Mito - Fakture mita - Namještanje natječaja Nezakonite napojnice Ekonomsko iznuđivanje	❖ GOTOVINA • Krađa novaca u blagajni • Krađa novčanih primitaka → <i>Skimming</i> - Prodaja (nezapisana, podcijenjena, nepotpuno bilježena) - Potraživanja (sheme otpisa, sheme preklapanja, neskrivena) - Povrati i ostalo → <i>Gotovinsko razbojništvo</i> • Lažne isplate a) <u><i>Shema naplate</i></u> - zaštićena tvrtka - dobavljač koji nije suučesnik - osobna kupnja b) <u><i>Shema isplate</i></u> - nepostojeći zaposlenici - varke na proviziji - lažirane plaće c) <u><i>Shema povrata troškova</i></u> - kriva klasifikacija troškova - preuveličani računi - nepostojeći troškovi - višestruki povrati d) <u><i>Neovlaštene čekovne promjene</i></u> - krivotvoreni potpis supotpisnika - krivotvoreno odobrenje - promijenjeni naziv primatelja - skriveni čekovi - autorizacija supotpisnika e) <u><i>Isplate iz kase</i></u> - lažna poništavanja - lažni povrati ❖ INVENTAR I OSTALA IMOVINA • Zloupotreba • Razbojništvo → pljenidba imovine i transferi → lažna prodaja i dostava → kupnja i primitak → vidljivo razbojništvo	Precjenjivanje imovine/prihoda - Vremenska razlika - Fiktivni prihodi - Prikrivene obveze i troškovi - Nepravilna procjena imovine - nepravilno objavljivanje Podcjenjivanje imovine/prihoda - Vremenska razlika - Podcijenjeni prihodi - Preuveličane obveze i troškovi - Nepravilna procjena imovine

Izvor: Samostalni rad prema ACFE: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study

Protupravno prisvajanje imovine je jedan od najstarijih i najčešćih oblika prijevare, a radi se o vrsti prijevare u kojoj počinitelj ukrade ili zloupotrebljava imovinu odnosno resurse organizacije. Dakle, protupravno prisvajanje imovine uključuje krađu imovine poslovnog subjekta koja je često počinjena od strane zaposlenika u relativno malim i neznačajnim iznosima. No, može uključivati i menadžment koji je u pravilu više sposoban počiniti i sakriti zlouporabe na način da ih je teško otkriti (MRevS 240 t.A5.).

Smatra se da je protupravno prisvajanje imovine oblik prijevare koju je najlakše otkriti, međutim može dovesti do izravnog utjecaja gubitka sredstava, kulture niskog morala unutar organizacija te u konačnici naštetiti ugledu organizacije.

Uobičajeni primjeri pronevjere imovine uključuju zlouporabu naplate po potraživanjima, lažno fakturiranje, krađu zaliha za osobnu upotrebu, plaćanja nepostojećim dobavljačima i sl.

Istraživanje ACFE-a iz 2008. godine kaže da prosječno 90% svih prijevara uključuje pronevjeru imovine. Također, istraživanje navodi da se sheme pronevjere imovine obično najviše prijavljuju te da su najjeftinije s obzirom na ostale kategorije prijevare (međutim, prosječni gubitak - medijan prouzrokovan pronevjerom imovine iznosi 150.000\$ što još uvijek ima veliki značaj).

Bitno je navesti da se kod protupravnog prisvajanja imovine u principu često javljaju i krive odnosno lažne evidencije ili dokumenti kako bi se omogućilo skrivanje činjenica koje ukazuju na to da imovina nedostaje ili da je založena bez pravnog odobrenja (Zenzerović, 2012.).

Članak „*Globalno istraživanje gospodarskog kriminala iz 2016. – Hrvatska*“ navodi da protupravno prisvajanje imovine predstavlja najčešću vrstu gospodarskog kriminala u RH (58% hrvatskih ispitanika prethodno spomenutog istraživanja pretrpjelo je tu vrstu gospodarskog kriminala), te da postoje četiri osnovna načina koja (ako se pravilno primjenjuju) mogu spriječiti krađu imovine, a to su: pravilno dokumentiranje skrbništva nad imovinom, razdvajanje dužnosti, provjera zaposlenika koji imaju skrbništvo nad imovinom te fizička zaštita.

Tablica 5. Potkategorije pronevjere imovine

Podkategorije pronevjere imovine					
<i>Kategorija</i>	<i>Opis</i>	<i>Primjeri</i>	<i>Broj prijavljenih slučajeva</i>	<i>Postotak u svim prijavljenim slučajevima</i>	<i>Prosječni gubitak /medijan</i>
Sheme koje uključuju novčane primitke					
Skimming	Situacija u kojoj je ukraden novac iz organizacije prije nego što je upisan u knjigama organizacije i evidencije	Zaposlenik prihvati plaćanje od kupca, ali ne zabilježi prodaju	159	16,6%	80.000\$
Gotovinsko razbojništvo	Svaka situacija u kojoj su novčani primitci ukradeni iz organizacije nakon upisa u knjige organizacije i evidencije	Zaposlenik ukrade gotovinu i čekove od dnevnih primitaka prije nego ih pohrani u banci	99	10,3%	75.000\$
Sheme koje uključuju lažne isplate novca					
Naplata/Billing	Svaka situacija u kojoj osoba uzrokuje da njegov zaposlenik naloži plaćanje podnošenjem računa za fiktivnu robu ili usluge, preuveličane fakture ili računa za osobnu kupovinu	Zaposlenik stvori schell tvrtku i račune zaposlenika za nepostojeće usluge Zaposlenik kupi osobne stvari te ispostavi račun poslodavcu za plaćanje	229	23,9%	100.000\$
Neovlašteno rukovođenje čekovima /Check tampering	Svaka situacija u kojoj osoba ukrade sredstva svom poslodavcu krivotvoreći ili mijenjajući čekove u jednom od organizacijskih bankovnih računa ili ukrade ček koji je organizacija legalno izdala drugom platitelju	Zaposlenik ukrade bjanko ček organizacije i ispunji ga na svoje ime ili ime suučesnika; Zaposlenik ukrade već izdani ček vanjskom dobavljaču i uplati ga na svoj račun	141	14,7%	138.000\$
Povrat Troškova /Expense reimbursements	Svaka situacija u kojoj zaposlenik podnese zahtjev za povrat troškova fiktivnih ili prenapuhanih poslovnih troškova	Zaposlenik ispunji lažno financijsko izvješće, traži osobno putovanje, prijavljuje nepostojeće ručkove itd.	127	13,2%	25.000\$
Platni spisak	Svaka situacija u kojoj zaposlenik uzrokuje da njegov poslodavac izda nalog za plaćanje lažnim zahtjevima za naknadu	Zaposlenik traži prekovremene sate koje nije odradio Zaposlenik dodaje nepostojeće zaposlenike na platnu listu	89	9,3%	49.000\$
Isplata blagajne /Cash register disbursements)	Svaka situacija u kojoj zaposlenik ukuca lažan iznos u blagajnu da prikrije manjak u gotovine	Zaposlenik prevarom izbjegava transakciju na svojoj blagajni i krade gotovinu	27	2,8%	25.000\$
Nepravilnosti/ pronevjera kroz isplatu na ruke	Svaka situacija u kojoj počinitelj nepravilno rukuje gotovinom koja se nalazi na dohvatu u objektima same organizacije	Zaposlenik krade gotovinu iz sefa koji se nalazi u vlasništvu kompanije	121	12,6%	35.000\$
Bezgotovinske pronevjere	Svaka situacija u kojoj zaposlenik ukrade ili zlorabi nenovčanu imovinu iz organizacije žrtava	Zaposlenik ukrade inventar iz skladišta ili spremišta Zaposlenik ukrade ili zlorabi povjerljive informacije kupca	156	16,3%	100.000\$

Izvor: Samostalni rad prema ACFE: 2008 Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

Nastavno na Tablicu 5. može se reći kako je za razliku od ostalih oblika organizacijske imovine, većina shema pronevjere imovine fokusirana na novac. Dakle, osam od devet kategorija ili drugačije rečeno prosječno 85% svih slučajeva pronevjere imovine (promatranih u izvješću ACFE-a) uključuju krađu ili zloupotrebu gotovine odnosno novca.

Promatrajući Tablicu 5. može se primijetiti da je najčešće prijavljivani oblik pronevjere imovine naplata te obuhvaća 23,9% od svih promatranih slučajeva. S druge strane, najveći prosječni gubitak (medijan) prouzrokovalo je neovlašteno rukovođenje čekovima, zatim slijedi naplata i bezgotovinske pronevjere.

Prijevarno financijsko izvještavanje, kao druga od tri primarne kategorije prijevara, predstavlja namjerno pogrešno prikazivanje ili izostavljanje informacija iz financijskih izvještaja organizacije s ciljem prikazivanja bolje slike uspješnosti poslovanja i financijskog stanja organizacije nego što ono ustvari i jest. Dakle, tipičan cilj lažiranja financijskih izvještaja nije direktno obogatiti počinitelja nego navesti treće strane na stvaranje pogrešnog mišljenja o profitabilnosti i održivosti organizacije.

Takav suvremeni oblik prijave javio se prvenstveno nakon razdvajanja funkcije upravljanja od funkcije vlasništva, a uslijed rastuće uloge financijskih tržišta i potrebe za dodatnim izvorima financiranja njegov intenzitet postaje sve izraženiji. Stoga, kada se promatraju gubitci uzrokovani lažiranjem financijskih izvještaja često se mjeri izgubljena vrijednost dioničara (tržišna kapitalizacija) prije nego direktan gubitak financijske imovine. U stvari gubitak vrijednosti dioničara (uzrokovan lažiranjem financijskih izvještaja) može imati sputavajuće učinke što je vidljivo u poznatim slučajevima prijave poput Enrona ili WorldComa.

Može se reći da je lažiranje financijskih izvještaja najčešće uzrokovano od strane menadžmenta uslijed pritiska poput ciljanih prinosa koje zahtijevaju vlasnici organizacije ili samih bonusa koji se isplaćuju menadžmentu. Međutim, važno je navesti da se pritisci ne moraju odnositi samo na precjenjivanje poslovnih rezultata, već i na podcjenjivanje istih, a razlog tome može biti smanjenje vrijednosti poduzeća (ako je meta preuzimanja), izbjegavanje plaćanja poreza i sl. U nastavku Tablicom 6. prikazane su prijevarne sheme u financijskim izvještajima.

Tablica 6. Prijearne sheme u financijskim izvještajima

PRECJENJIVANJE IMOVINE/PRIHODA	PODCJENJIVANJE IMOVINE/PRIHODA
Preuranjeno priznavanje prihoda	Odgađanje priznavanja prihoda
Fiktivni prihodi	Podcijenjeni prihodi
Prikrivene obveze i troškovi	Precijenjene obveze i troškovi
Neadekvatno vrednovanje imovine – precjenjivanje	Neadekvatno vrednovanje imovine – podcjenjivanje
Neadekvatno objavljivanje	

Izvor: Samostalni rad prema ACFE: 2014. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse

Postoje razni načini prijearnog financijskog izvještavanja poput manipulacije ili falsificiranja dokumentacije na temelju koje su financijski izvještaji pripremljeni, pogrešnog prikazivanja i namjernih propusta ili pak namjerne krive primjene računovodstvenih principa. S obzirom da je lažiranje financijskih izvještaja u principu počinjeno od strane menadžmenta koji zaobilazi interne kontrole za koje se inače smatra da su efikasne, bitno je spomenuti i tehnike koje se pri tom koriste, a to su:

- Evidentiranje lažnih knjiženja (posebno krajem godine kako bi se primjerice manipuliralo operativnim rezultatima);
- Neprimjereno usklađivanje pretpostavki i primjena procjena korištenih za procjenu stanja po računima;
- Propuštanje, unaprijed prikazivanje ili kašnjenje s priznavanjem događaja i transakcija u financijskim izvještajima koji su nastali tijekom izvještajnog razdoblja;
- Počinjenje, ili neobjavljivanje, činjenica koje mogu utjecati na iznose evidentirane u financijskim izvještajima;
- Uključivanje u komplekse transakcije koje su strukturirane kako bi se financijska pozicija ili financijski rezultati subjekta krivo prezentirali; i
- Mijenjanje zapisa ili uvjeta vezanih uz značenje i neobične transakcije (MRevS 240, t.A4.).

Istraživanje ACFE-a iz 2008. godine navodi da je lažiranje financijskih izvještaja obično najmanje prijavljivi tip profesionalne prijevare, a takvi oblici prijevare stvaraju više štete nego druge dvije kategorije prijevare. Kroz istraživanje je dokazano da je prijevarno financijsko izvještavanje najskuplji oblik prijevare s prosječnim gubitkom (medijanom) od 2.000.000 \$.

Korupcija, kao zadnja od tri primarne kategorije prijevare predstavlja društveno neprihvatljivu pojavu koja izravno ugrožava ljudska prava, razara moral te ugrožava stabilnost i gospodarski napredak svake države. Stoga borba protiv korupcije predstavlja osnovni preduvjet za razvoj otvorenog i demokratskog društva (www.mup.hr).

Povijesno gledano, korupcija dolazi od latinske riječi *corruptio* koja poprima više značenja - pokvarenost, kvarnost, izopačenost, razvrat, potkupljivanje, podmićivanje, kvarenje, truljenje, raspadanje, krivotvorenje (spisa, mjere, utega i sl.). Iako postoji mnogo znanstvenih radova, stručnih članaka i konvencija koje se bave tom tematikom, još uvijek ne postoji globalno prihvaćena definicija korupcije. Dakle, u najširem smislu korupcijom se smatra svaki oblik zlouporabe ovlasti radi osobne ili skupne koristi, bilo da se radi o javnom ili privatnom sektoru (www.mup.hr).

S druge strane, neke od definicija korupcije su sljedeće:

- "Korupcija je zloupotreba povjerenih ovlaštenja za privatnu korist". (Transparency International),
- "Korupcija je zloupotreba javnih ovlaštenja za privatnu korist". (Svjetska banka),
- "Korupcija je devijantno ponašanje službenika javne uprave (izabranih ili imenovanih) koje nije u skladu s njihovim zadacima po službenoj dužnosti, a primjenjuje se u cilju stjecanja privatnog bogatstva ili statusa pojedinca, uže porodice ili povezane grupe ljudi". (Nye, 1967);

U literaturi se navode različite klasifikacije korupcije ovisno o području na kojem se javlja i obzirom na oblik koji poprima. Prema tome postoje tri osnovna oblika korupcije (Zenzerović, 2012):

- Politička korupcija – prisutna među visokim državnim službenicima i političarima koji imaju političku moć, a povezana je najčešće s borbom za vlast;
- Korupcija u gospodarstvu – podrazumijeva utjecaj na zakonito i pošteno raspolaganje javnim sredstvima;
- Administrativna korupcija - odnosi na službenike javne uprave zadužene za provođenje odluka i propisa; javlja se kada osoba zloupotrijebi povjerenje ovlasti u vlastitom interesu;

Korupcija može poprimiti različite oblike, bez obzira na vrstu i sektor u kojem se pojavljuje. Slijedom navedenog, najčešći pojavni oblici korupcije su (Zenzerović, 2012.):

- Podmićivanje
 - Obećanje, ponuda ili davanje bilo koje beneficije koja neprimjereno utječe na ishod odluka javnog službenika;
 - Mito može biti dan javnom službeniku (direktno) ili preko druge osobe/subjekta (indirektno), a može biti u obliku novca, povjerljivih informacija, darova i sl;
- Pronevjera – krađa sredstva od strane osobe kojoj su povjerene ovlasti i kontrola nad tim sredstvima;
- Sukob interesa – situacija u kojoj su privatni interesi dužnosnika u suprotnosti s javnim interesom ili s druge strane privatni interes može utjecati na nepristranost dužnosnika u obavljanju javne dužnosti;
- Pristranost – dodjeljivanje poslova ili beneficija određenim pojedincima bez obzira na kompetencije. Ako se radi o članovima obitelji onda je riječ o nepotizmu; i
- Iznuđivanje – nezakonito i namjerno dobivanje neke prednosti (materijalne/nematerijalne), od druge osobe/subjekta, na način da joj se nameće nezakonit pritisak u obliku zastrašivanja i prijetnji da bi ju se u konačnici prisililo da pruži određene beneficije; u tom slučaju može doći do fizičke povrede ili nasilja, a može čak doći do situacije da treća strana bude ugrožena.

Prema izvještaju ACFE-a iz 2014. godine, korupcija se nalazi u sredini (između pronevjere imovine i lažiranja financijskih izvještaja) po pitanju učestalosti (32,8% slučajeva u 2010., 33,4% u 2012. i 36,8% u 2014. godini) i prosječnog gubitka – medijana (250.000,00\$ u 2010. i 2012. godini te 200.000,00\$ u 2014. godini).

Korupcija je s dobrim razlogom, posljednjih godina, tema javne rasprave u Hrvatskoj. Riječ je o jednom od najozbiljnijih gospodarskih kriminala i smatra se najvećim rizikom u poslovanju na globalnoj razini, kako u smislu gubitka ugleda tako i u smislu gubitka novca.

Rezultati izvješća UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime) iz 2011. godine otkrivaju da hrvatski građani na ljestvici najvažnijih problema s kojima je njihova država suočena, korupciju smještaju odmah iza nezaposlenosti i rada Vlade. Također, prethodno spomenuto istraživanje ukazuje na to da je najveća stopa korupcije zabilježena u Dalmaciji i Zagrebačkoj regiji, dok je ona ispod nacionalnog prosjeka u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru. Iako, zabrinjavajuća činjenica jest da samo 2% građana koji su doživjeli korupcijsko iskustvo prijavljuje taj slučaj te da hrvatski građani ne vide smisao prijavljivanja korupcije (UNODC 2011.: *Korupcija u Hrvatskoj: stvarna korupcijska iskustva građana*).

Nadalje, prema „Globalnom istraživanju gospodarskog kriminala iz 2016. – Hrvatska“ kada je riječ o učestalosti, korupcija se smatra drugom najčešćom vrstom gospodarskog kriminala u Hrvatskoj (33%), a trećom u svijetu (24%).

Međutim, posljednjih godina puno se radi na tom problemu, a u prilog tome ide podatak da na ljestvici od 168 zemalja prema indeksu percepcije korupcije, koji je objavio Transparency International (27.01.2016. godine), Hrvatska zauzima 50. mjesto s 51 bodom i više se ne nalazi među visoko korumpiranim državama svijeta. Predsjednica Transparency Internationala Hrvatska (TIH) Davorka Budimir kazala je da se Hrvatska u istraživanju za 2015. pomaknula za tri boda i prešla granicu od 50 bodova što ju je svrstalo u manje korumpirane države. U Europskoj uniji prosječna vrijednost indeksa je 67 bodova, što znači da se Hrvatska nalazi daleko ispod tog prosjeka, ali se nalazi iznad svjetskog prosjeka koji iznosi 43 boda (<http://www.jutarnji.hr/objavljen-popis-indeksa-korupcije-za-2015--najkorumpiranije-zemlje-svijeta-su-sjeverna-koreja-i-somalija--hrvatska-ostvarila-pozitivni-napredak-/1507574/>).

U nastavku, Tablicom 7. prikazana su korupcijska kaznena djela u Republici Hrvatskoj za 2013. i 2014. godinu.

Tablica 7. Korupcijska kaznena djela u Republici Hrvatskoj

<i>Korupcija kaznenih djela</i>	<i>Prijavljena kaznena djela</i>			<i>Razriješena</i>			<i>2013. % od ukupno prijavljenih</i>	<i>Materijalna šteta u 2014.</i>
	Broj djela		+- %	Broj djela		+-%		
	2013.	2014.		2013.	2014.			
Primanje mita u gospodarskom poslovanju	1	2	+100,0	1	2	+100,0	0,2	
Davanje mita u gospodarskom poslovanju	1		0,0	1		0,0	0,0	
Zloupotreba položaja i ovlasti-poči.služb.os.	890	758	-14,8	891	759	-14,8	82,4	275.255.038
Nezakonito pogodovanje	10	6	-40,0	10	6	-40,0	0,7	35.304.375
Primanje mita	455	61	-86,6	455	61	-86,6	6,6	171.494
Davanje mita	522	55	-89,5	522	55	-89,5	6,0	66.650
Trgovanje utjecajem	56	29	-48,2	56	29	-48,2	3,2	
Davanje mita za trgovanje utjecajem	5	9	+80,0	5	9	+ 80,0	1,0	
UKUPNO	1.940	920	-52,6	1.941	921	-52,6	100,0	310.797. 557

Izvor: Samostalni rad prema Statističkom pregledu temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada MUP-a u 2014. godini

Najveći broj kaznenih djela odnosi se na zloupotrebu položaja i ovlasti s prouzročenom materijalnom štetom u iznosu od 275.255.038,00 kn. Zatim slijedi davanje i primanje mita. Međutim, vidljivo je kako prethodno spomenuta djela u 2014. godini bilježe značajno smanjenje u odnosu na 2013. godinu.

3.6. Pravni aspekt prijave – pravna regulativa u borbi protiv prijave

Krize koje su na svjetskim burzama neetičnim i nesavjesnim poslovanjem prouzročile kompanije poput Enrona i WorldComa dovele su do toga da je 2002. godine izglasan zakon pod nazivom Sarbanes-Oxley act (SOX).

Prethodno spomenuti antiprijavni i antikorupcijski zakon svrstava se u područje regulative korporativnog upravljanja, a obavezan je za sve kompanije čije dionice kotiraju na burzama SAD-a. Navedeni zakon usmjeren je prvenstveno na sprječavanje kriminalnih radnji koje provode upravljačke strukture u kompaniji, a može se reći da je potaknuo jaču borbu protiv prijave.

Ono što za SAD predstavlja i uređuje SOX, to za Republiku Hrvatsku čini Kazneni zakon i mnogi drugi zakonski spisi vezani za tematiku kriminalnih radnji poput malverzacija, prijave, krivotvorenja, korupcije i sl.

Dakle, Kazneni zakon sačinjen je od trideset i pet glava koje obuhvaćaju tristo osamdeset i sedam članaka. S obzirom da se radi o prilično kompleksnom dokumentu, u nastavku će biti izdvojeni samo ključni članci koji se vezuju na tematiku ovog rada.

Struktura Kaznenog zakona¹ (prilagođena tematici rada) je sljedeća :

- *GLAVA I. (Temeljne odredbe)* – Članak 5. (Načelo oduzimanja imovinske koristi),
- *GLAVA III. (Kazneno djelo)* – Članak 20. (Način počinjenja kaznenog djela), Članak 21. (Nužna obrana), Članak 22. (Krajnja nužda), Članak 37. (Poticanje), Članak 38. (Pomaganje) i Članak 39. (Kažnjavanje supočinitelja i sudionika),
- *GLAVA IV. (Kazne)* – Članak 40. (Vrste kazni),
- *GLAVA V. (Sigurnosne mjere)* – Članak 65. (Vrste sigurnosnih mjera), Članak 66. (Svrha sigurnosnih mjera), Članak 71. (Zabrana obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti), Članak 75. (Zabrana pristupa internetu),

¹ Kazneni zakon, pročišćeni tekst zakona, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, na snazi od 30.05.2015.

- *GLAVA VI. (Oduzimanje imovinske koristi, oduzimanje predmeta i javno objavljivanje presude)* – Članak 78. (Prošireno oduzimanje imovinske koristi)
- *GLAVA VII. (Zastara)* – Članak 81. (Zastara kaznenog progona)
- *GLAVA VIII. (Značenje izraza u ovom Zakonu)* – Članak 87. (točka 22.: imovinska korist; točka 24.: mito)
- *GLAVA IX. (Kaznena djela protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva)* – Članak 97. (Terorizam), Članak 98. (Financiranje terorizma),
- *GLAVA XIV. (Kaznena djela protiv privatnosti)* – Članak 143. (Neovlašteno snimanje i prisluškivanje), Članak 145. (Neovlašteno otkrivanje profesionalne tajne),
- *GLAVA XXIII. (Kaznena djela protiv imovine)* – Članak 228. (Krađa), Članak 232. (Utaja), Članak 233. (Pronevjera), Članak 236. (Prijevarena), Članak 238. (Zloupotreba osiguranja), Članak 239. (Zloupotreba čeka i platne kartice), Članak 240. (Zloupotreba povjerenja),
- *GLAVA XXIV. (Kaznena djela protiv gospodarstva)* – Članak 246. (Zloupotreba povjerenja u gospodarskom poslovanju), Članak 247. (Prijevarena u gospodarskom poslovanju), Članak 248. (Povreda obveze vođenja trgovačkih i poslovnih knjiga), Članak 249. (Prouzročenje stečaja), Članak 250. (Pogodovanje vjerovnika), Članak 251. (Primanje i davanje mita u postupku stečaja), Članak 252. (Primanje mita u gospodarskom poslovanju), Članak 253. (Davanje mita u gospodarskom poslovanju), Članak 254. (Zloupotreba u postupku javne nabave), Članak 255. (Zavaravajuće oglašavanje), Članak 256. (Utaja poreza ili carine), Članak 257. (Izbjegavanje carinskog nadzora), Članak 258. (Subvencijska prijevarena), Članak 259. (Zloupotreba povlaštenih informacija), Članak 260. (Zloupotreba tržišta kapitala), Članak 261. (Neovlaštena uporaba tuđe tvrtke), Članak 262. (Odavanje i neovlašteno pribavljanje poslovne tajne), Članak 263. (Nedozvoljena proizvodnja), Članak 264. (Nedozvoljena trgovina), Članak 265. (Pranje novca),
- *GLAVA XXV. (Kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka)* - Članci 266. – 273.,
- *GLAVA XXVI. (Kaznena djela krivotvorenja)* - Članci 274. – 283.,
- *GLAVA XXVII. (Kaznena djela protiv intelektualnog vlasništva)* – Članci 284. – 290.

Tablica 8. Najučestalija kaznena djela gospodarskog kriminaliteta u RH

Red. broj	Najbrojnija kaznena djela	Prijavljena kaznena djela			Razriješena		Naknadno otkrivena		% od prijavljenih
		Ukupno	Zatečen	Nepoznat	Broj djela	%	Broj djela	%	
1.	Krivotvorenje službene ili poslovne isprave	1.653		1.162	1.652	99,9	1.161	99,9	25,9
2.	Računalna prijevarena	960	1	944	864	90,0	848	89,8	15,0
3.	Zloupotreba položaja i ovlasti	758		393	759	100,1	394	100,3	11,9
4.	Nedozvoljena trgovina	453	191	228	453	100,0	228	100,0	7,1
5.	Zloupotreba povjerenja u gospodarskom poslovanju	374	2	135	374	100,0	135	100,0	5,9
6.	Prijevarena u gospodarskom poslovanju	338	1	210	338	100,0	210	100,0	5,3
7.	Pronevjera	282	1	157	277	98,2	152	96,8	4,4
8.	Računalno krivotvorenje	169		168	169	100,0	168	100,0	2,6
9.	Utaja poreza ili carine	165		82	166	100,6	83	101,2	2,6
10.	Nedozvoljena igra na sreću	159	24	66	161	101,3	68	103,0	2,5
11.	Protuupravna eksploatacija rudnog blaga	134		2	134	100,0	2	100,0	2,1
12.	Neisplata plaće	113		45	113	100,0	45	100,0	1,8
	UKUPNO	5.558	220	3.592	5.460	98,2	3.494	97,3	86,9
	UKUPNO OSTALA KAZ.DJELA	835	98	468	821	98,3	454	97,0	13,1
	SVEUKUPNO	6.393	318	4.060	6.281	98,2	3.948	97,2	100,0

Izvor: Samostani rad prema Statističkom pregledu temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada MUP-a u 2014. godini

Promatrajući Tablicu 8. možemo primijetiti da se najviše prijavljenih i razriješenih kaznenih djela odnosi na krivotvorenje službene/poslovne isprave. Nadalje, bitno je navesti da drugo mjesto zauzima u novije vrijeme aktualni i konstantno rastući problem na globalnoj razini, a to su računalne prijevare. Jedan od forenzičkih stručnjaka KPMG-a navodi kako je zabrinjavajuća stvar oko cyber- napada i high-tech prijevare to što počinitelji na vrlo jednostavan način dobiju pristup, a da mnoge tvrtke niti ne znaju što se događa. Preko računalnih i mrežnih tehnologija, prevaranti rade učinkovitije te uvelike smanjuju rizik otkrivanja prijevare. U prilog tome idu i podaci koji govore da posebice računalne prijevare, ali i pronevjere bilježe najmanji postotak razriješenih slučajeva u RH.

3.7. Institucije i organizacije za borbu protiv prijevare

3.7.1. DORH - Državno odvjetništvo Republike Hrvatske

Ustav Republike Hrvatske u članku 125. u stavku 1. uređuje položaj i ovlasti državnog odvjetništva. Prema toj odredbi Ustava državno odvjetništvo je samostalno i neovisno pravosudno tijelo ovlašteno i dužno postupati protiv počinitelja kaznenih djela i drugih kažnjivih djela, poduzimati pravne radnje radi zaštite imovine Republike Hrvatske te podnositi pravna sredstva za zaštitu Ustava i prava.

Državno odvjetništvo obavlja svoje ovlasti na osnovi Ustava, zakona, međunarodnih ugovora koji su dio pravnog poretka Republike Hrvatske i drugih propisa donesenih sukladno Ustavu, međunarodnom ugovoru i zakonu Republike Hrvatske.

Prema Zakonu o državnom odvjetništvu državno je odvjetništvo vertikalno hijerarhijski strukturirana organizacija na čijem je čelu Glavni državni odvjetnik Republike Hrvatske. Unutarnja struktura državnih odvjetništava većinom obuhvaća kaznene i građansko-upravne odjele, dok Državno odvjetništvo Republike Hrvatske ima četiri odjela:

- Kazneni odjel,
- Građansko-upravni odjel,
- Odjel za unutarnji nadzor i
- Odjel za međunarodnu pravnu pomoć i suradnju.

Unutarnji ustroj državnog odvjetništva kao cjeline je određen Zakonom o državnom odvjetništvu. Unutar državnog odvjetništva osnovana su i rade (dio su državnog odvjetništva kao samostalnog i neovisnog pravosudnog tijela):

- 22 općinska državna odvjetništva,
- 15 županijskih državnih odvjetništava,
- Državno odvjetništvo Republike Hrvatske i
- Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (www.dorh.hr)

3.7.2. *USKOK - Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala*

USKOK je skraćeni naziv za Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta. Ured je posebno državno odvjetništvo, specijalizirano za progon korupcije i organiziranog kriminaliteta, sa sjedištem u Zagrebu, a nadležan je za područje cijele Republike Hrvatske.

USKOK je osnovan 2001. godine Zakonom o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta. Navedeni Zakon je stupio na snagu 19. listopada 2001. godine, a Ured je počeo s radom 3. prosinca 2001. godine.

Od kraja 2001. godine kada je kao posebno državno odvjetništvo u sastavu državno odvjetničke organizacije osnovan Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta do danas, Ured je prošao razvojni put u cilju što efikasnijeg suprotstavljanja korupciji i organiziranom kriminalu. Uz terorizam ti najteži oblici kriminaliteta predstavljaju najveću opasnost za sigurnost, slobodu i pravdu.

Ured u svom sastavu ima:

- Odjel tužitelja (čl. 16. ZUSKOK-a),
- Odjel za sprječavanje pojava korupcije i za odnose s javnošću (čl. 15. ZUSKOK-a),
- Odjel za istraživanje i dokumentaciju (čl. 14. ZUSKOK-a),
- Odjel za međunarodnu suradnju i zajedničke istrage (čl. 17. ZUSKOK-a),
- Odjel za istraživanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom,
- tajništvo (čl. 18. ZUSKOK-a) i
- prateće službe. (www.dorh.hr).

3.7.3. Odjeli Ministarstva financija za nadzorne aktivnosti

Ministarstvo financija obavlja sljedeće nadzorne aktivnosti (www.minf.hr): porezni, carinski, financijski te proračunski nadzor.

U okviru Ministarstva financija, nadzore provode naredna tijela (Zenzerović, 2012):

- Porezna uprava – provodi porezni nadzor koji predstavlja dio porezno – pravnog odnosa u kojem Porezna uprava provodi postupak radi provjere i utvrđivanja činjenica bitnih za oporezivanje. Porezni nadzor obavljaju porezni revizori i inspektori te drugi ovlašteni državni službenici.
- Financijska policija - provodi financijski nadzor zakonitosti, pravilnosti i pravodobnosti obračuna, prijava i uplata proračunskih prihoda i naknada propisanih posebnim zakonima.
- Ured za sprječavanje pranja novca - samostalna je unutarnja ustrojstvena jedinica u sastavu Ministarstva financija osnovana temeljem Zakona o sprječavanju pranja novca kao financijsko-obavještajna jedinica administrativnog tipa.
- Sektor za proračunski nadzor - utvrđuje zakonitost, svrhovitost i pravodobnost korištenja proračunskih sredstava, provjerava pravilnost primjene zakona te na temelju zakona donesenih propisa i akata, sad ciljem poduzimanja korektivnih radnji radi zaustavljanja i nepravilnosti i prijevara, pogrešnog upravljanja, te određivanja mjera radi otklanjanja štetnih posljedica na proračun.

3.7.4. OLAF - European Anti-Fraud Office

OLAF (Europski Ured Za Borbu Protiv Prijevvara) osnovan je 28. travnja 1999. Odlukom Komisije o osnivanju Europskog ureda za borbu protiv prijevvara. OLAF istražuje prijevare povezane s proračunom EU-a, korupciju i ozbiljne prekršaje unutar europskih institucija te za Europsku komisiju izrađuje politiku borbe protiv prijevvara.

Zadaće Europskog ureda za borbu protiv prijevvara su sljedeće:

- provoditi neovisne istrage o prijevarama i slučajevima korupcije povezanima sa sredstvima EU-a kako bi osigurao da se sav novac poreznih obveznika EU-a dodjeljuje projektima kojima se otvaraju radna mjesta i potiče rast u Europi;
- pridonositi jačanju povjerenja građana u institucije EU-a istraživanjem teških povreda dužnosti osoblja EU-a i članova institucija EU-a;
- razvijati dobru politiku borbe protiv prijevvara na razini EU-a (http://ec.europa.eu/anti-fraud/about-us/mission_hr).

Misija Europskog ureda za borbu protiv prijevvara je trostruka:

- štiti financijske interese Europske unije (EU) istražujući prijevare, korupciju i druge nezakonite aktivnosti;
- otkriva i istražuje ozbiljna pitanja koja se odnose na izvršavanje službenih dužnosti od strane članova i osoblja u europskim institucijama i tijelima što bi moglo dovesti do disciplinskih ili kaznenih postupaka;
- podržava institucije EU-a, posebice Europsku komisiju, u razvoju i provedbi zakonodavstva i politike borbe protiv prijevvara (http://ec.europa.eu/anti-fraud/about-us/mission_hr).

4. Mjere prevencije prijevare

Stara narodna izreka „bolje spriječiti, nego liječiti“ možda najbolje opisuje važnost prevencije prijevare. Dakako, prevencija i rano otkrivanje potencijalne prijevare uvijek je poželjnija nego intervencija nakon već nastalog štetnog događaja.

Naravno, jednom kada prijevarena postane čvrsto uspostavljena i/ili ukorijenjena u okviru neke organizacije, posljedice (financijske, pravne, regulatorne ili reputacijske) će biti znatno teže. Pored uspostavljanja jakih internih kontrola, jedna od efikasnijih metoda prevencije prijevare jest proaktivno identificiranje indikatora prijevare.

4.1. Rani indikatori upozorenja na prijevaru

Rani indikatori upozorenja na prijevaru (u nastavku teksta indikatori, engl. red flags) su skup okolnosti koje su po prirodi neuobičajene ili odstupaju od normalne aktivnosti odnosno signali koji ukazuju na mogućnost postojanja prijevarne aktivnosti unutar organizacije. Takve signale ne treba shvatiti doslovno. Dakle, rane signale upozorenja na prijevaru ne treba uzimati kao dokaz da se prijevara pojavila unutar organizacije, već bi ih trebalo pobliže istražiti u svrhu osiguranja od prisutnosti prijevarne aktivnosti (možda postoje neka druga, opravdana objašnjenja za pojavu tih indikatora).

Od izuzetne važnosti je pravovremeno identificiranje indikatora koji ukazuju na prisustvo rizika prevare, ali ne moraju neizostavno biti povezani s njom. Također, bitno je spomenuti da indikatori mogu biti važan dio procjene rizika od prijevare, pogotovo kada su u kombinaciji s relevantnim informacijama iz drugog izvora. Biti u stanju prepoznati indikatore je nužno odnosno potrebno ne samo za stručne osobe (javne računovođe, forenzične računovođe, revizore...), već i za same organizacije (javne/privatne) gdje postoji mogućnost da se prijevara dogodi. Stoga, bitno je prepoznati faktore koji odvlače od pozitivnog radnog okruženja i mogu uzrokovati motiv za počinjenje prijevare.

Faktori su sljedeći:

- Izvršni menadžment ne mari o doličnom ponašanju i nema namjere nagraditi isti.
- Negativne povratne informacije ili nedostatak priznanja za obavljanje posla.
- Vidljive nejednakosti ili neravnopravnosti unutar organizacije.
- Preferira se autokratski za razliku od participativnog stila upravljanja.
- Niska organizacijska lojalnost ili osjećaj vlasništva.
- Nerazumna očekivanja naspram proračuna ili drugih financijskih ciljeva.
- Strah od davanja loših vijesti menadžmentu ili supervizorima.
- Nedostatak jasne organizacijske odgovornosti.
- Loše komunikacijske prakse ili metode unutar organizacije.

Kada se govori o ranim indikatorima upozorenja na prijevaru, trebalo bi imati na umu da:

- Indikatore ne bi trebalo ignorirati – istraživanja raznih slučajeva prijevara ukazuju na to da su znakovi upozorenja na prijevaru bili prisutni, ali nisu bili identificirani (uopće ili pravovremeno) ili su bili prepoznati, ali nije bilo reakcije odnosno nitko nije djelovao.
- Ponekad je pogreška, samo pogreška – prepoznavanje i uočavanje indikatora upozorenja na prijevaru trebalo bi dovesti do neke vrste odgovarajuće akcije. Međutim, ponekad je pogreška, samo pogreška te se prijevara nije dogodila. Dakle, potrebno je imati sposobnost prepoznavanja razlike između prijave i pogreške.

Članak pod nazivom „Fraud facts“ (Fraud Advisory Panel, 14. Novembar 2011.; www.fraudadvisorypanel.org) navodi sljedeće *činiti/ne činiti* savijete u vezi s ranim indikatorima upozorenja na prijevaru:

Činiti:

- Razumjeti indikatore i razmotriti kako ih primijeniti na određenoj organizaciji.
- Koristiti indikatore u kombinaciji sa širim upravljanjem s rizikom.

- Uzeti u obzir promjene u poslovnim aktivnostima i/ili kontrolne postupke koji mogu otkriti nove potencijalne rizike prijevare.
- Uključiti osoblje organizacije u identificiranje znakova upozorenja te u raspravljanje o rizicima prijevare i načinu sprječavanja pojave prijevare unutar organizacije.
- Educirati sve zaposlene i podignuti svijest o ranim signalima upozorenja na prijevaru.
- U postojeće kontrolne mehanizme, implementirati sustave i procese za detekciju indikatora.
- Uspostaviti vjerodostojan mehanizam putem kojeg će zaposleni moći prijaviti sumnju na prijevaru te poticati otvorenu kulturu gdje je prijavljivanje prave sumnje prihvatljivo i poželjno.
- Imati na umu mogućnost postojanja tajnih dogovora te pripaziti na moguće tajne dogovore među zaposlenima ili između zaposlenih i treće strane.
- Osigurati redovito usklađivanje s politikama, procesima i kontrolama prevencije i detekcije prijevara.
- Imati plan reakcija i odgovora na prijevaru koji objedinjuje politike i procedure koje bi se trebalo slijediti u slučaju kada se sumnja na prijevaru ili kada je ista već počinjena. Naravno, u tom planu bi uloga i odgovornosti trebale biti jasno definirane.

Ne činiti:

- Ignorirati indikatore. Pojedine su organizacije, industrije ili aktivnosti izložene specifičnim rizicima prijevare. U takvim slučajevima, bitno je osigurati da su rizici specifični za poslovanje određene organizacije riješeni.
- Djelovati naglo i prebrzo. Rani signali upozorenja na prijevaru su samo pokazatelji potencijalne prijevarne aktivnosti, a ne dokazi.
- Ignorirati manjkavo i neozbiljno izvještavanje od strane zaposlenika.

Postoji niz priznatih znakova upozorenja na prijevaru ili indikatora koji mogu ukazivati na to da se netko (zaposlenik, menadžment itd.) unutar organizacije bavi prijevornim aktivnostima. Rani indikatori upozorenja na prijevaru često su povezani. U prilog tome ide činjenica da je barem jedan znak upozorenja identificiran u 92% slučajeva prijave, a u 64% slučajeva prijave prevarant je pokazao dva ili više upozoravajućih znakova ponašanja (ACFE: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study).

U nastavku biti će dane vrste ranih indikatora upozorenja na prijevaru.

4.2. Vrste ranih signala upozorenja na prijevaru

Postoje razne vrste ranih indikatora koji bi mogli upućivati na to da se unutar organizacije dešavaju nepoželjne radnje odnosno neki oblik prijevornih aktivnosti. Shodno tome, rani indikatori upozorenja na prijevaru koji mogu biti vezani uz korupciju, menadžment, zaposlene, platni spisak, nabavu, gotovinu i sl. navedeni su u nastavku teksta (međutim, ne predstavljaju sveobuhvatan popis).

Indikatori za korupciju (*Red Flags for Fraud*; 2003, Martin T. Biegelman and Joel T. Bartow; Steven J. Hancox.):

- Organizacija plaća više od najbolje dostupne cijene na tržištu.
- Postoje veoma specifični zahtjevi koji imaju tendenciju favorizirati jednog ponuđača/dobavljača.
- Projekti koji su razdijeljeni na dva ugovora u svrhu izbjegavanja provjera ograničenja ili odobrenja vlasti.
- Jako uzak vremenski okvir organizacije za dostavu ponude.
- Preuspješan ponuđač/dobavljač koji konstantno osvaja ponude.
- Loša kvaliteta robe ili usluga od novog dobavljača.
- Službenik nabave živi iznad svojih mogućnosti.

Indikatori za menadžment (*Red Flags for Fraud*; 2003, Martin T. Biegelman and Joel T. Bartow; Steven J. Hancox.):

- Nevoljko pružanje informacija revizorima.
- Česti sporovi s revizorima.
- Pojedinac ili grupa dominira odlukama menadžmenta.
- Nedostatak jasne organizacijske odgovornosti.
- Menadžeri pokazuju značajno nepoštivanje regulatornih tijela.
- Slabe interne kontrole.
- Računovodstveno osoblje je slabo ili neiskusno u svojim dužnostima.
- Decentralizacija bez adekvatnog nadzora.
- Pretjeran broj tekućih računa.
- Česte promjene na bankovnim računima.
- Česte promjene vanjskih/eksternih revizora.
- Imovina društva prodana ispod tržišne vrijednosti .
- Kontinuirano prevrtanje kredita.
- Prekomjeran broj transakcija krajem godine.
- Visoka fluktuacija zaposlenika.
- Neočekivana prekoračenja ili smanjenja u bilanci gotovine – smanjenje gotovine.
- Odbijanje od strane organizacije ili odjela da koriste serijski numerirane dokumente.
- Program naknade koji je izvan proporcija.
- Financijske transakcije koje nemaju smisla.
- Ugovori o uslugama koji nemaju nikakvog učinka za organizaciju.
- Fotokopirani ili nedostajući dokumenti.
- Glasine o sukobu interesa, nepotizmu, povredama dužnosti i/ili favoriziranju.

Indikatori za zaposlene (*Red Flags for Fraud*; 2003, Martin T. Biegelman and Joel T. Bartow; Steven J. Hancox.):

- Mijenja se zaposlenikov životni stil: skupi auti, nakit, kuće, odjeća...
- Značajni osobni dug i problemi s kreditima.
- Promjene ponašanja koje ukazuju nemogućnost konzumiranja droge, alkohola, kockanje, strah od gubitka posla...
- Visoka fluktuacija zaposlenika, posebno u područjima ranjivim na prijevaru.
- Odbijanje uzimanja godišnjeg odmora ili odlaska.
- Nedostatak razdvajanja odgovornosti za određene dužnosti, u područjima ranjivim na prijevaru.

Indikatori kod gotovine i potraživanja (*Red Flags for Fraud*; 2003, Martin T. Biegelman and Joel T. Bartow; Steven J. Hancox.):

- Pretjeran broj poništenja, popusta i povrata.
- Neovlašteni bankovni računi.
- Iznenadna aktivnost na „uspavanim“ bankovnim računima.
- Pritužbe kupaca o primanju obavijesti o neplaćanju.
- Odstupanja između bankovnih depozita i knjiženja.
- Neuobičajen/abnormalan broj stavki troškova, zaliha ili naknada za zaposlene.
- Pretjerane ili neopravdane novčane transakcije.
- Velik broj otpisa računa.
- Bankovni računi koji nisu podmireni pravovremeno.

Indikatori u platnom spisku (*Red Flags for Fraud*; 2003, Martin T. Biegelman and Joel T. Bartow; Steven J. Hancox.):

- Nedosljedni prekovremeni sati.
- Zaračunavanje prekovremenih sati tijekom mirnog razdoblja poslovanja.
- Prekovremeni sati za zaposlene koji inače ne bi imali prekovremene nadnice.
- Varijacije proračuna za plaće.

- Zaposlenici koji imaju duple osobne identifikacijske brojeve, imena i/ili adrese.
- Zaposlenici s malo ili bez odbitaka na plaću.

Indikatori kod nabave/zaliha (*Red Flags for Fraud*; 2003, Martin T. Biegelman and Joel T. Bartow; Steven J. Hancox.):

- Povećanje broja pritužbi za proizvode i usluge.
- Povećanje u kupovini inventara, ali ne i povećanje u prodaji.
- Neuobičajeno smanjenje inventara.
- Nedostatak fizičke sigurnosti nad imovinom/inventarom.
- Naplate bez dokumentacije o otpremi/bez otpremnice.
- Isplate dobavljačima koji nisu na odobrenom popisu dobavljača.
- Isplate dobavljačima korištenjem duplih faktura.
- Visoki volumen kupnje od novih dobavljača.
- Kupnja koja nadilazi uobičajene postupke nabave.
- Česta uporaba ugovora iz samo jednog izvora nabave.
- Dobavljači bez fizičke adrese.
- Adresa dobavljača podudara se s adresom zaposlenika.
- Agent nabave koji preferira osobno preuzimanje plaćanja dobavljača od slanja istih elektroničkom poštom.

S druge strane rani signali upozorenja na prijevaru mogu se podijeliti i na one koji imaju veze s financijama, procedurama ili promjenama u ponašanju.

Financijski indikatori

(Fraud Advisory Panel, 14. Novembar 2011.; www.fraudadvisorypanel.org):

- Striktno gotovinske transakcije.
- Loše priznati novčani troškovi ili računi korisnika
- Rastući troškovi bez objašnjenja ili nisu u razmjeru s povećanjem prihoda.

- Veliki volumen povrata kupcima.
- Neobično/neuobičajeno velike zalihe.
- Neuobičajene transakcije ili transferi internih računa; čak i za male iznose.
- Naknada/nagrada nerazmjerno povezana s aktivnostima kao što su prodaja.
- Zaposlenici poznati drugima da su pod vanjskim financijskim pritiskom.
- Zaposlenici kod kojih se javlja veći broj pogrešaka od normalnog, pogotovo kada to vodi ka financijskom gubitku kroz gotovinu ili novčane transakcije.
- Zaposlenici s neobjašnjivim izvorima bogatstva.
- Zaposlenici s konkurentnim ili nedeklariranim vanjskim poslovnim interesima.
- Zaposlenici koji podnesu nedosljedni / ili nerazuman trošak potraživanja.
- Zaposlenici na najvišoj razini izvedbe (npr. prodaja) gdje možda postoji zabrinutost da su to postigli kroz sumnjive aktivnosti.

Proceduralni/procesni indikatori

(Fraud Advisory Panel, 14 November 2011.; www.fraudadvisorypanel.org):

- Zaposlenici koji zapitkuju o aktivnostima koje su nedosljedne ili se ne odnose na njihove uobičajene dužnosti.
- Novi zaposlenici sa znanjem industrijske procedure, ali takvo iskustvo nije prikazano u životopisu.
- Potencijalni zaposlenici koji nevoljko pružaju punu pozadinsku informaciju ili daju netočne ili nedosljedne podatke.
- Ključni menadžeri s previše kontrole.
- Nedovoljan nadzor/ primjenjivanje revizije.
- Neobičan broj pritužba kupaca.
- Kupci ili dobavljači koji inzistiraju na poslovanju sa samo jednim pojedincem.
- Menadžeri koji izbjegavaju koristiti odjel nabave.
- Natječaj za jednog dobavljača ili samo istim dobavljačima.
- Nedostatak transparentnosti.
- Slaba usklađenost s filozofijom korporativnog upravljanja.

- Prevelika razina delegacije od strane nadređenih menadžera bez odgovarajućih nadzornih procedura.

Indikatori ponašanja

(Fraud Advisory Panel, 14 Novembar 2011.; www.fraudadvisorypanel.org):

- Zaposlenici koji konstantno rade duže sati od svojih kolega bez nekog očitog razloga.
- Zaposlenici koji nevoljko/nerado uzimaju godišnji odmor ili slobodno vrijeme.
- Zaposlenici koji su pretjerano tajnoviti u odnosu na njihov rad.
- Zaposlenici koji poznati drugima da su pod pritiskom iz osobnih razloga.
- Zaposlenici koji naglo/iznenadno promjene način života i/ili društveni krug.
- Zaposlenici pod očitim stresom bez prepoznatljivog pritiska.
- Zaposlenici koji su agresivni ili imaju obrambeni stav kada su izazvani i/ili kontrolirani od određenih kolega.
- Zaposlenici koji su predmet prigovora i/ili imaju tendenciju da krše pravila.
- Zaposlenici koji odgađaju pružanje informacija ili koji imaju različite odgovore za različite ljude.
- Zaposlenici koji pitaju da se odgodi interna revizija ili inspekcija kako bi se pravilno pripremili.
- Zaposlenici s novim i neobičnim odnosima s drugim pojedincima ili odjelima unutar organizacije.
- Zaposlenici koji zatraže značajan detalj o predloženim opsezima unutarnje revizije ili inspekcije.
- Pretjerano visoka ili niska fluktuacija radne snage i/ili kada novi zaposlenici brzo daju ostavku.

Grafikon 1. Indikatori ponašanja prikazani od strane počinitelja prijevare

Izvor: Samostalni rad prema ACFE: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study

Grafikonom 1. prikazana su obilježja osoba koje su počinile prijevaru. Prosječno 44% počinitelja prijevare živjelo je iznad svojih mogućnosti, a 33% istih proživljavali su financijske poteškoće prilikom počinjenja prijevare. Ostatak ranih indikatora upozorenja na prijevaru odnosilo se na neuobičajeno bliski odnos počinitelja prijevare s dobavljačem ili kupcem (22%), probleme s kontrolom ili nesprenost na dijeljenje dužnosti (21%) te na beskrupulozni stav/ponašanje (18%) i obiteljske probleme (17%). Tih šest prethodno spomenutih ranih indikatora upozorenja na prijevaru predstavljaju najčešće pokazatelje ponašanja prevaranata u prethodnim studijama ACFE-a bez obzira na činjenicu da se u svakom istraživanju proučavaju posve različiti slučajevi prijevara i prevaranata.

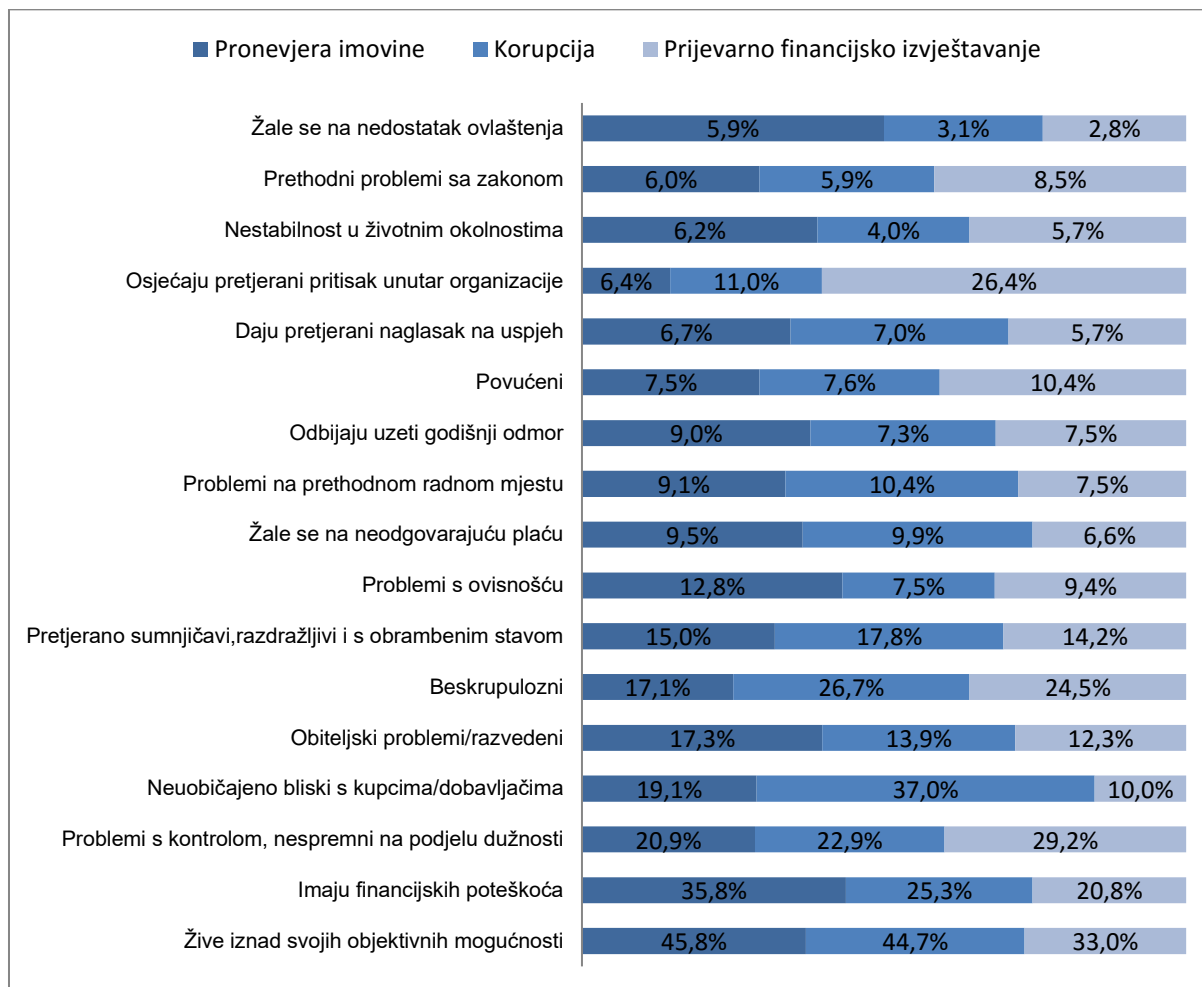
Grafikon 2. Indikatori ponašanja bazirani na poziciji prevaranta u organizaciji „žrtvi“

Izvor: Samostalni rad prema ACFE: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study

Grafikonom 2. prikazana su obilježja osoba koje su počinile prijevaru s obzirom na njihov položaj u organizaciji. Prethodno prikazani podaci daju uvid u to kako se pritisak i motivacija koji dovode do profesionalne prijave mogu razlikovati ovisno o razini odgovornosti i ovlasti koje prevarant posjeduje. Dakle, zaposlenik nižeg ranga će prije pokazati da se suočava s financijskim problemima dok je prijevara u tijeku za razliku od menadžera i vlasnika. S druge strane, za menadžere i vlasnike organizacije je više vjerojatno da izražavaju beskrupulozni stav te da iskazuju neobično blisku povezanost s dobavljačima ili kupcima.

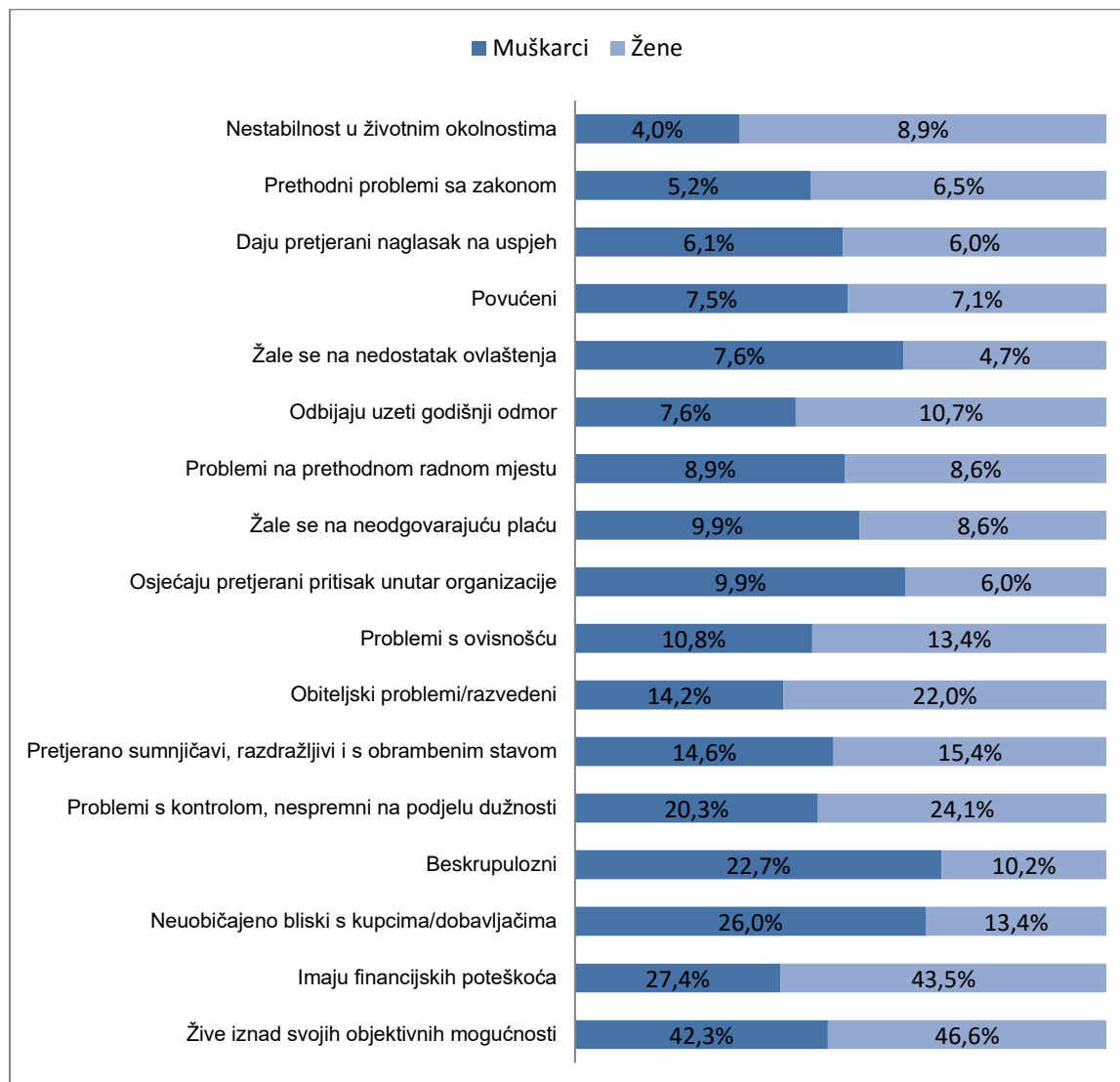
Grafikon 3. Indikatori ponašanja bazirani na shemi počinjene prijevare

Izvor: Samostalni rad prema ACFE: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study

Grafikonom 3. prikazana su obilježja osoba koje su počinile prijevaru prema vrsti prijevare. Iz prethodno spomenutog grafikona je vidljivo da su pojedinci koji su počinili prijevaru u financijskom izvještavanju bili pod pretjeranim organizacijskim pritiskom (26,4%) u usporedbi s onima koji su sudjelovali u korupciji ili u shemi pronevjere imovine. S druge strane, nije iznenađujuće da su prevaranti koje se tereti za sudjelovanje u korupciji pokazali neobično blisku povezanost s dobavljačima ili kupcima (37%).

Grafikon 4. Indikatori ponašanja s obzirom na spol počinitelja prijave

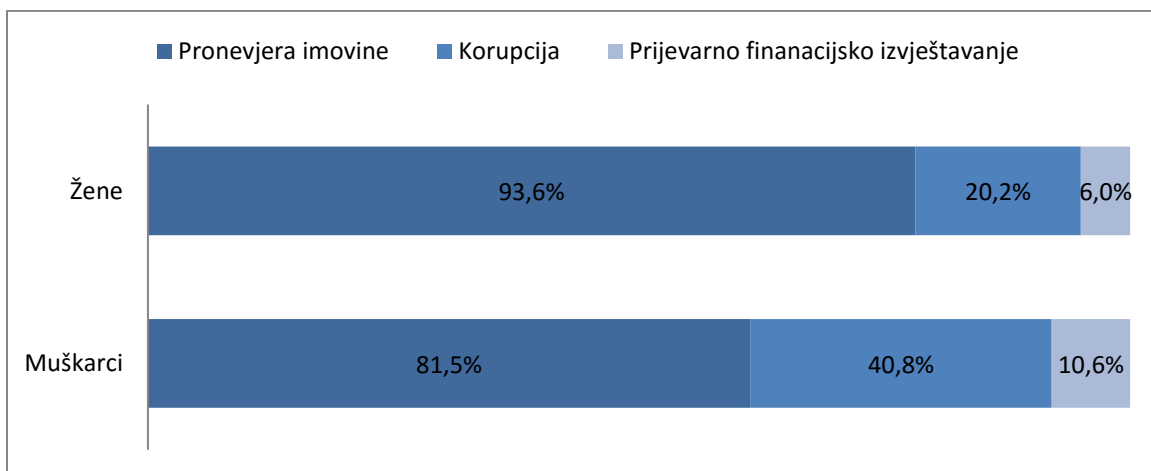

Izvor: Samostalni rad prema ACFE: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study

Grafikonom 4. prikazane su osobine počinitelja prijave s obzirom na spol. Iako se žene baš ne uklapaju u globalni profil prevaranata (činjenica jest da u istraženim slučajevima prijevera muškarci prednjače), nije isključena mogućnost da se na prijevernu aktivnost odluči i žena. Stoga je zanimljivo proučiti da li muškarci i žene iskazuju jednake ili različite upozoravajuće znakove promjena u ponašanju tijekom počinjenja prijevera. Podaci iz prethodne slike ukazuju na to da će se žene prevaranti prije odlučiti na počinjenje prijeverne aktivnosti dok se suočavaju s financijskim poteškoćama, razvodom, obiteljskim problemima ili kada pokazuju znakove

nestabilnosti u svojim životnim okolnostima (poput čestih promjena posla, prebivališta itd.). Međutim, kada se radi o muškarcima prevarantima, isti će češće sudjelovati u neobično bliskoj suradnji s vanjskim suradnikom (npr. dobavljač, kupac...) ili pokazivati tendenciju ka beskrupuloznom stavu. Prethodno navedeni indikatori imaju više zajedničkog u shemama korupcije i prijevornog financijskog izvještavanja nego u shemi pronevjere imovine. Također, kao što je prikazano grafikonom u nastavku (Grafikon 5.) muškarci imaju tendenciju da počine obje sheme prijevara (korupcija i prijevarno financijsko izvještavanje) na mnogo višoj razini nego žene koje su zapravo sklonije shemi pronevjere imovine.

Grafikon 5. Učestalost shema prijevara na temelju spola

Izvor: Samostalni rad prema ACFE: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study

5. Zaključak

Prijevare su prisutne, kako u današnjem društvu, tako i kroz čitavu povijest ljudskog roda. Neizbježna su svakodnevica svakog forenzičnog računovođe i stoga je bitno pridati im pažnju kako bi se iste svele na minimum, a mnoge i preventivnim djelovanjem spriječile.

Unutar poduzeća za otkrivanje prijevара zaduženo je računovodstvo i interna revizija, dok se prilikom sumnje na iste traži pomoć od forenzičnog društva. U Republici Hrvatskoj, institucije koje su zadužene za otkrivanje i suzbijanje prijevара su DORH, USKOK i Odjeli Ministarstva financija za nadzorne aktivnosti, dok na EU razini tu funkciju obavlja OLAF.

S rizikom prijevare suočavaju se mnoge organizacije, neovisno o veličini, vrsti, industriji ili djelatnosti koju obavljaju. Stoga je bitno da organizacije vode brigu o riziku prijevare, da su svjesne postojanja istog te da učine sve što je u njihovoj moći da taj isti rizik svedu na minimalnu moguću razinu.

Budući da počinjene prijevare uključuje i namjeru skrivanja iste, zadatak svakog poduzeća jest uvođenje i implementiranje raznih mjera prevencije i detekcije prijevare. Shodno prethodno navedenom, zanimljivo je spomenuti da su dojave (zaposlenika, kupaca, dobavljača, anonimne i sl.) najučestaliji način otkrivanja prijevare, nakon čega slijedi menadžerski nadzor i interna revizija.

U ovom radu su metodama pregleda dostupne literature i analizom statističkih podataka navedeni i objašnjeni određeni indikatori koji mogu ukazivati na mogućnost postojanja prijevare unutar organizacije. Dakle, poznavanje i pravovremeno identificiranje ranih indikatora upozorenja na prijevара važan je dio procjene rizika od prijevare.

Nadalje, u smislu prevencije prijevare, dužnost organizacije jest uspostavljanje jakih internih kontrola (u postojeće kontrolne mehanizme implementirati sustave i procese za detekciju indikatora prijevare), podizanje svijesti o problemu prijevare (edukacija zaposlenih), uspostavljanje mehanizma dojava (putem kojeg će zaposleni moći prijaviti sumnju na prijevара te poticati otvorenu kulturu gdje je prijavljivanje prave sumnje na prijevара prihvatljivo i poželjno), te imati plan reakcija i odgovora na

prijevaru koji objedinjuje politike i procedure koje bi se trebalo slijediti u slučaju kada se sumnja na prijevaru ili kada je ista već počinjena.

Međutim, postojanje i implementacija raznih metoda i mjera ranog otkrivanja i sprječavanja prijevare ne daje garanciju da se ista neće počiniti, već samo sužava prostor odnosno prilike i mogućnosti počinjenja prijevare. U konačnici, postojanje dobrih i jakih kontrolnih mehanizama je od izuzetne važnosti, no treba imati na umu da se gotovo svi oblici kontrole oslanjaju na ljudski faktor.

Literatura

Knjige:

- Belak, V. (2011.) *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo - Borba protiv prijevare*. Zagreb: Belax Excellens d.o.o.
- Bešvir, B.(2007.): *Otkrivanje prijevara i pogrešaka u postupku revizije financijskih izvještaja*, Računovodstvo, revizija i financije, RRIF, Zagreb
- Crumbley, L. D., Heitger, L. E., & Smith, S. G. (2009). *Forensic and Investigative Accounting*. CCH a Wolters Kluwer business.
- Krancher, M., Riley, R. A., Wells, J. T. (2010.) *Forensic Accounting and Fraud Examination*. John Wiley & Sons Publishing
- Koletnik F., Kolar, I. (2008.) *Forenzično računovodstvo*. Ljubljana: Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije.
- Koletnik, F., Koletnik Korošec M. (2011.).Razumjevanje forenzičnog računovodstva prvi dio. *Računovodstvo, revizija i financije*, 5(5),str. 21
- Sever Mališ, S., Tušek, B., Žager, L. (2012.) *Revizija – načela, standardi, postupci*. Zagreb: HZRiFD

Zakoni i pravilnici:

- MRevS 240: *Revizorova odgovornost da u reviziji financijskih izvještaja razmotri prijevare i pogreške* ("Narodne novine", broj 28/07);dostupno na:<http://www.propisi.hr/print.php?id=5659>
- Kazneni zakon, pročišćeni tekst zakona, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, na snazi od 30.05.2015

Predavanja, prezentacije, diplomski i seminarski radovi:

- Zenzerović, R. *Rani signali upozorenja na potencijalne prijevare*
- Zenzerović, R. , Predavanja iz kolegija forenzično računovodstvo (2012.): *Prijevare i potreba za razvojem forenzičnog računovodstva; Pojam i obilježja forenzičnog računovodstva; Pravni aspekti i vrste prijevare;*

- Diplomski rad, *Vesna Kolednjak (2014.): Forenzično računovodstvo (i revizija) u funkciji sprječavanja prijevара*; Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; Ekonomski fakultet u Osijeku
- Seminarski rad, *Dubravka Petric (2015.): Uloga računovodstvene profesije u suzbijanju prijevара i manipulacija*; Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku; Ekonomski fakultet u Osijeku

Znanstveni članci i istraživanja:

- ACFE: *Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide*
- ACFE: 2008 Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse
- ACFE: Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study
- KPMG (2013.): *Global profiles of the fraudster; White-collar crime-present and future*; (kpmg.com/fraudster);
- Globalno istraživanje gospodarskog kriminala iz 2016. – Hrvatska; www.pvc.com/crimesurvey; Travanj 2016.
- UNODC (2011.): *Korupcija u hrvatskoj: stvarna korupcijska iskustva građana*; Ekonomski institut Zagreb; Copyright © 2011, United Nations Office on Drugs and Crime
- *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2014. godini*; dostupno na www.mup.hr
- Federal Trade Commission: *Fighting fraud with the red flags rule – A How-To Guide for Business*; March 2009.
- *Fraud Red Flags*; Permission from Warren, Gorham, and Lamont, Inc. "Internal Auditing Manual" by James D. Wilson and Steven J. Root, pages 22-9 and 22-10. Copyright 1989. Warren, Gorham and Lamont, Inc., 395 Hudson Street, New York, NY 10158.;
Source: <http://www.knowledgeleader.com/iafreewebsite.nsf/content/FraudEthicsRedFlags!OpenDocument>
- *Fraud facts*; 14 Novembar 2011.; www.fraudadvisorypanel.org
- *Red Flags for Fraud*; Thomas P. DiNapoli; State of New York Office of the State Comptroller

- *Red Flags for Fraud*; Reference: ©2003 Association of Certified Fraud Examiners; Executive Roadmap to Fraud Prevention and Internal Control, Martin T. Biegelman and Joel T. Bartow; Statement on Auditing Standards No. 99, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, Exhibit; Red Flags for Fraud, Steven J. Hancox.

Web:

- <http://www.transparency.hr/hr/>
- www.mup.hr
- <http://www.worldbank.org/en/country/croatia>
- <http://www.dorh.hr/Default.aspx>
- <http://www.jutarnji.hr/objavljen-popis-indeksa-korupcije-za-2015--najkorumpiranije-zemlje-svijeta-su-sjeverna-koreja-i-somalija--hrvatska-ostvarila-pozitivni-napredak-/1507574/>
- http://ec.europa.eu/anti-fraud/about-us/mission_hr

Popis tablica:

Tablica 1. Razlike između forenzičkog računovodstva i revizije	11
Tablica 2. Vrste prevaranata prema KPMG-u.....	21
Tablica 3. Najčešći oblici internih i eksternih prijevarena.....	22
Tablica 4. Vrste prijevare	24
Tablica 5. Potkategorije pronevjere imovine	26
Tablica 6. Prijevarne sheme u financijskim izvještajima	28
Tablica 7. Korupcijska kaznena dijela u Republici Hrvatskoj	32
Tablica 8. Najučestalija kaznena djela gospodarskog kriminaliteta u RH	35

Popis slika:

Slika 1. Trokut prijevare	16
Slika 2. Dijamant prijevare	18

Popis grafikona:

Grafikon 1. Indikatori ponašanja prikazani od strane počinitelja prijevare	49
Grafikon 2. Indikatori ponašanja bazirani na poziciji prevaranta u organizaciji „žrtvi“	50
Grafikon 3. Indikatori ponašanja bazirani na shemi počinjene prijevare	51
Grafikon 4. Indikatori ponašanja s obzirom na spol počinitelja prijevare	51
Grafikon 5. Učestalost shema prijevarena na temelju spola	53

Sažetak na hrvatskom jeziku

Prijevare su prisutne od pamtivijeka i na prijevaru možemo naići svugdje. Tematika prijevare, pronevjere, korupcije, iskrivljavanja informacija i sl. predstavlja djelokrug forenzičnog računovodstva. U toj profesiji potrebna su raznolika znanja i vještine koje se prvenstveno odnose na računovodstvo, reviziju, ekonomiku, statistiku, informatiku, poznavanje pravne regulative i posjedovanje istražiteljskih vještina.

Prevenција i rano otkrivanje prijevare uvijek je poželjnija nego intervencija nakon već nastalog događaja. Jedna od efektivnijih metoda prevencije prijevare jest proaktivno identificiranje ranih indikatora prijevare.

Dakle, postoji niz priznatih znakova upozorenja koji mogu ukazivati na to da se netko unutar organizacije bavi prijevaram aktivnostima, ali istovremeno ne predstavljaju dokaz da je prijevara počinjena.

Ključne riječi: forenzično računovodstvo, prijevare, korupcija, pronevjera imovine, lažno financijsko izvještavanje, mjere prevencije prijevare, rani indikatori upozorenja na prijevaru

Sažetak na engleskom jeziku (abstract)

Frauds are present from ancient times and we can find it everywhere. The topic of fraud, embezzlement, corruption, distortion of information represents the scope of forensic accounting. In this profession are required diverse knowledge and skills that are primarily related to accounting, auditing, economics, statistics, and informatics, knowledge of legal regulations and possession of investigative skills.

Prevention and early detection of fraud are always preferable to intervention after the event. One very effective method of prevention is the pro-active identification of fraud indicators.

Therefore, there are a number of recognised warning signs or 'red flags' which may indicate that someone within the organization is engaged in a fraudulent activity, but at the same time do not constitute proof that the fraud has been committed.

Keywords: forensic accounting, fraud, corruption, misappropriation of assets, false financial reporting, fraud prevention measures, fraud red flags